

Державна наукова установа
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

ЗАТВЕРДЖЕНО

Директор ДНУ ЦБП НАПрН України

В. Пилипчук

Наказ № 41 від «14» листопада 2026 р.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

підготовки аспірантів зі спеціальності D8 Право

Укладач:

Хендель Н.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

Ухвалено Вченою радою

ДНУ ЦБП НАПрН України

Протокол № 6 від 14.10.2026р.

Київ, 2026

Анотація: Робоча навчальна програма «Теоретико-правові засади перехідного правосуддя» призначена для підготовки аспірантів зі спеціальності Д8 Право та спрямована на формування поглиблених знань про сутність, генезу, міжнародно-правові джерела й елементи концепції перехідного правосуддя, а також про можливості її застосування для подолання наслідків агресії РФ проти України. Зміст програми побудовано за логікою переходу від теоретичних засад концепції та світового досвіду її застосування в постконфліктних, посттоталітарних контекстах та ситуацій збройного конфлікту до аналізу передумов, етапів, нормативних та інституційних засад упровадження перехідного правосуддя в Україні в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Окремо розглядаються механізми реалізації права на правду та захисту постраждалих осіб, відшкодування шкоди, притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та їх документування, меморіалізації, гарантій неповторення та реінтеграції деокупованих територій, кожен з яких аналізується через співвіднесення міжнародних стандартів, концептуальних документів, національного законодавства і практики.

Міждисциплінарний характер програми зумовлений поєднанням положень міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та права міжнародної відповідальності держав із практикою міжнародних судових органів і питаннями державної політики національної пам'яті. Наскрізним для програми є підхід, орієнтований на постраждалих, що передбачає врахування гендерного виміру, найкращих інтересів дитини та інтерсекціональності.

За результатами навчання аспіранти набувають знань про міжнародні стандарти та національні механізми перехідного правосуддя, а також умінь тлумачити ці стандарти, ідентифікувати принципи та механізми перехідного правосуддя в нормативно-правових актах і політиках України, виявляти в них прогалини та колізії, здійснювати порівняльно-правовий аналіз національних моделей.

Практична спрямованість програми полягає у формуванні навичок підготовки правових висновків, аналітичних довідок і пропозицій щодо вдосконалення законодавства, застосування стандартів документування міжнародних злочинів, обґрунтування правової позиції з використанням практики Європейського суду з прав людини та інших міжнародних судових органів, а також планування і проведення навчальних занять з перехідного правосуддя для різних цільових груп.

Summary. The course “Theoretical and Legal Foundations of Transitional Justice” is designed for postgraduate students in the field of study D8 Law. It aims to develop in-depth knowledge of the nature, origins, international legal sources and elements of the concept of transitional justice, as well as its potential for addressing the consequences of the Russian Federation’s aggression against Ukraine. The course moves from the theoretical foundations of the concept and global experience of its application in post-conflict and post-totalitarian contexts and during armed conflict to an analysis of the preconditions, stages, and regulatory and institutional framework for implementing transitional justice in Ukraine in the context of an ongoing international armed conflict.

Separate topics are devoted to the right to truth and the protection of victims, reparations, accountability for international crimes and their documentation, memorialisation, guarantees of non-recurrence, and the reintegration of de-occupied territories. Each of these mechanisms is examined through the interplay of international standards, policy documents, national legislation and practice.

The interdisciplinary nature of the course stems from its combination of international human rights law, international humanitarian law, international criminal law and the law of State responsibility with the practice of international courts and national memory policy. A victim-centred approach runs throughout the course, incorporating a gender perspective, the best interests of the child and intersectionality.

Upon completion of the course, students will have knowledge of international standards and national mechanisms of transitional justice. They will be able to interpret these standards, identify transitional justice principles and mechanisms in Ukrainian legislation and policy, detect gaps and inconsistencies, and conduct comparative legal analysis of national models.

The course has a strong practical focus. Students develop skills in drafting legal opinions, analytical briefs and proposals for legislative reform; applying standards for documenting international crimes; substantiating legal positions using the case law of the European Court of Human Rights and other international courts; and planning and delivering training on transitional justice for various target groups.

З М І С Т

1.	ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
2.	МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
3.	СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО МОДУЛЯ	9
4.	ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ.....	10
5.	САМОСТІЙНА РОБОТА	31
6.	РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ.....	32
7.	ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ	34
8.	РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	38

1. ОПИСИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Загальні показники	Характеристика кредитного модуля
Галузь знань: <i>D Бізнес, адміністрування та право</i>	Назва дисципліни, до якої належить кредитний модуль: <i>«Теоретико-правові засади перехідного правосуддя»</i>	Форма навчання: <i>«Заочна»</i>
Спеціальність: <i>D8 Право</i>	Кількість кредитів ECTS <i>«4»</i>	Статус кредитного модуля <i>«II Вибіркова компонента»</i>
-	Кількість модулів: <i>«3»</i>	Цикл, до якого належить кредитний модуль: <i>«Навчальні дисципліни за напрямом дослідження»</i>
		Рік підготовки: <i>«2026-2027 н.р.»</i>
Ступінь вищої освіти: <i>«Доктор філософії»</i>	Загальна кількість годин <i>«120»</i>	Лекції: <i>«18 год.»</i> Практичні: <i>«18 год.»</i>
		Самостійна робота аспіранта: <i>«84 год.»</i>
		Вид та форма семестрового контролю: <i>«Залік»</i>

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Вивчення дисципліни спрямоване на досягнення:

а) загальноосвітньої мети:

формування ціннісно орієнтованого розуміння прав людини та верховенства права, засвоєння концептуальних засад перехідного правосуддя й механізмів його застосування для подолання наслідків агресії російської федерації проти України, забезпечення справедливості для постраждалих, притягнення до відповідальності осіб, винних у міжнародних злочинах, та створення передумов для недопущення повторення таких порушень.

б) науково-юридичної мети:

– здобуття поглиблених знань про сутність, генезу, міжнародно-правові джерела, принципи та складові концепції перехідного правосуддя, а також її співвідношення і взаємодію з міжнародним правом прав людини, міжнародним гуманітарним правом та міжнародним кримінальним правом;

– здобуття науково-методологічної підготовки для дослідження елементів і механізмів перехідного правосуддя (притягнення до відповідальності, реалізації права на правду, відшкодування шкоди, гарантій неповторення, меморіалізації) та порівняльного аналізу національних практик їх застосування;

– формування навичок критичного аналізу міжнародних стандартів, національного законодавства, проєктів нормативно-правових актів і політик України з питань перехідного правосуддя в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України;

– опанування навичок формування та обґрунтування власної наукової і правової позиції щодо моделі перехідного правосуддя для України, підготовки правових висновків і пропозицій з урахуванням інтересів постраждалих осіб.

в) виховної мети:

– формування відданості цінностям суверенітету та незалежності України, верховенства права, невідчужуваності прав людини, справедливості й гуманності, невідворотності відповідальності за міжнародні злочини, поваги до гідності та потреб осіб, які постраждали внаслідок агресії російської федерації проти України, а також збереження пам'яті про події Війни за Незалежність України.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Теоретико-правові засади перехідного правосуддя» є:

– оволодіння знаннями щодо сутності, генези, міжнародно-правових джерел, принципів та елементів концепції перехідного правосуддя;

– засвоєння світового досвіду застосування механізмів перехідного правосуддя у постконфліктних та посттоталітарних суспільствах, а також у контекстах збройних конфліктів;

– орієнтація в нормативних та інституційних засадах застосування принципів перехідного правосуддя в Україні, етапах їх розвитку та проблемах реалізації в умовах агресії РФ;

– формування навичок застосування міжнародних стандартів щодо права на правду, права на правосуддя, права на відшкодування шкоди та гарантій неповторення як складової перехідного правосуддя під час наукової, експертної, правотворчої та викладацької діяльності;

– вироблення вміння оцінювати законодавство та проєкти нормативно-правових актів з позицій підходу, орієнтованого на постраждалих осіб.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми навчальна дисципліна спрямована на формування таких **програмних компетентностей**:

Загальні компетентності (ЗК) зумовлюють:

ЗК01. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК02. Здатність розробляти наукові проєкти та управляти ними.

ЗК03. Здатність розв'язувати комплексні проблеми на основі системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.

ЗК04. Здатність усно і письмово презентувати результати власного наукового дослідження українською та іноземною мовами, глибоко розуміти іншомовні наукові та професійні тексти за напрямом досліджень.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК01. Здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у галузі права та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з права та суміжних галузей.

СК02. Здатність застосовувати методи правового і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

СК03. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті та проєктах правничої освіти у системі освіти дорослих.

СК04. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру у сфері права та забезпечувати якість виконуваних досліджень; дотримання права інтелектуальної власності та стандартів академічної доброчесності.

СК05. Здатність моделювати оптимальні варіанти вирішення складних правових проблем, прогнозувати можливі наслідки їх реалізації.

СК06. Здатність здійснювати експертну діяльність у сфері права.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми аспіранти після засвоєння навчальної дисципліни «Теоретико-правові засади перехідного правосуддя» мають:

знати:

- поняття, сутність, мету та принципи перехідного правосуддя, термінологічні підходи до його позначення в доктрині та практиці;
- генезу концепції перехідного правосуддя та етапи її інституціоналізації в системі ООН;
- міжнародно-правове підґрунтя перехідного правосуддя, зокрема відповідні джерела та принципи міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права;
- джерела та нормативно-концептуальні засади перехідного правосуддя: принципи боротьби з безкарністю (Принципи Жуане-Орентліхер), Основні принципи та керівні положення ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди (2005 р.), доповіді Генерального секретаря ООН та документи спеціальних процедур ООН, присвячені питанням правосуддя перехідного періоду, боротьби з безкарністю, забезпечення прав потерпілих і гарантій неповторення порушень;
- елементи (компоненти) перехідного правосуддя, види та співвідношення судових і несудових механізмів;
- світовий досвід застосування механізмів перехідного правосуддя (держави Латинської Америки, Південно-Африканська Республіка, держави Центральної та Східної Європи, держави колишньої Югославії, Руанда, Сьєрра-Леоне, Камбоджа, Східний Тимор, Колумбія, Канада, Сирія);
- практику Європейського суду з прав людини та Міжамериканського суду з прав людини щодо амністій, люстрації, реституції та права на правду;
- етапи та передумови застосування в Україні механізмів перехідного правосуддя, починаючи з 1990-х рр.;
- нормативні та інституційні засади застосування в Україні принципів перехідного правосуддя в умовах агресії РФ, концептуальні документи та законопроєкти з цих питань;

- механізми реалізації права на правду, зокрема механізми захисту постраждалих осіб, а також механізми встановлення долі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;
- національні та міжнародні механізми відшкодування шкоди, завданої агресією рф, зокрема Міжнародний компенсаційний механізм для України;
- національні та міжнародні механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчиненні в контексті агресії рф проти України, а також систему та стандарти документування цих злочинів;
- механізми меморіалізації та збереження пам'яті про Війну за Незалежність України;
- зміст, цілі та механізми реалізації гарантій неповторення, зокрема через проведення інституційних реформ, застосування люстраційних процедур, протидію корупції, розвиток освіти у сфері прав людини та зміцнення національної згуртованості;

вміти:

- аналізувати та тлумачити міжнародні стандарти перехідного правосуддя і застосовувати їх під час розроблення, правової експертизи та оцінки проєктів нормативно-правових актів і політик України;
- розмежовувати концепцію перехідного правосуддя, міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право, визначати їх взаємодію та обирати належний правовий інструментарій для вирішення конкретних практичних ситуацій;
- ідентифікувати принципи та механізми перехідного правосуддя в нормативно-правових актах, програмах і політиках України, виявляти в них прогалини та колізії;
- ідентифікувати постраждалих осіб за критеріями, визначеними у міжнародних документах, визначати доступні їм засоби правового захисту, оцінювати наявність гарантій їх прав у законодавстві та перешкоди в їх реалізації;
- застосовувати стандарти документування міжнародних злочинів та принципи кваліфікації задокументованих випадків під час аналізу практичних ситуацій (кейсів);
- застосовувати практику Європейського суду з прав людини та інших міжнародних судових органів для обґрунтування правової позиції щодо амністії, люстрації, права на правду та відшкодування шкоди;
- здійснювати порівняльно-правовий аналіз національних моделей перехідного правосуддя та обґрунтовувати можливість використання зарубіжного досвіду в Україні;
- готувати правові висновки, аналітичні довідки, пропозиції та рекомендації щодо удосконалення законодавства і практики України у сфері перехідного правосуддя;
- використовувати діалогові підходи під час обговорення конфліктогенних питань перехідного правосуддя з різними стейкхолдерами, а також планувати та проводити навчальні заняття з перехідного правосуддя для різних цільових груп;

досвід:

- застосування міжнародних стандартів перехідного правосуддя та практик його імплементації у науковому дослідженні, експертній, правотворчій та викладацькій діяльності для забезпечення прав постраждалих від агресії рф, боротьби з безкарністю за міжнародні злочини та запобігання повторенню порушень.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми навчальна дисципліна спрямована на формування таких **програмних результатів навчання**:

ПРН01. Мати передові концептуальні та методологічні знання у сфері права і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень, отримання нових знань та здійснення інновацій.

ПРН02. Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми права державною та іноземною мовами,

оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних наукових виданнях.

ПРН03. Застосовувати у фаховій діяльності знання та розуміння системи права, історії світової та української правової думки, сучасної правової доктрини, а також основних напрямів та провідних тенденцій у розвитку права.

ПРН04. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні аргументи, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні наукові джерела; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого правового та загальносоціального контекстів.

ПРН05. Планувати і виконувати теоретичні та прикладні дослідження з права та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного наукового інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу передових концептуальних і методологічних знань щодо досліджуваної проблеми з дотриманням стандартів академічної та професійної етики.

ПРН06. Розуміти загальні принципи та методи юридичної науки, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері права та у викладацькій практиці.

ПРН08. Розробляти, реалізовувати та здійснювати управління науковими та інноваційними проєктами, які дають можливість створювати законопроектну та правозастосовну практику і розв'язувати значущі наукові та прикладні правові проблеми з урахуванням етичних, соціально-управлінських, соціально-економічних, екологічних та духовно-культурних аспектів, забезпечувати реєстрацію прав інтелектуальної власності щодо наукових результатів.

ПРН09. Організовувати і здійснювати освітній процес у сфері права на різних рівнях вищої освіти, його наукове, навчально-методичне та нормативне забезпечення, застосувати ефективні методики викладання навчальних дисциплін.

ПРН10. Готувати правові висновки, пропозиції та рекомендації за результатами правового дослідження.

ПРН11. Здійснювати доктринальне тлумачення норм національного, міжнародного та права Європейського Союзу, здійснювати порівняльний аналіз правових явищ та процесів у різних правових системах.

☐ Лекція викладається із застосуванням мультимедійних засобів навчання.

3. СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО МОДУЛЯ

№ п/п	Найменування модулів	Розподіл годин за видами занять			
		Всього	Лекції	Практ. занят.	Сам. робота
1	2	3	4	5	6
	Заліковий модуль 1. Сутність та практика застосування концепції перехідного правосуддя				
1.	Модуль 1. Сутність, генеза та джерела концепції перехідного правосуддя	9	1	2	6
2.	Модуль 2. Моделі та практика застосування перехідного правосуддя	11	2	2	7
3.	Модуль 3. Елементи, механізми та наскрізні виміри перехідного правосуддя	12	2	2	8
	Всього:	32	5	6	21
	Заліковий модуль 2. Загальні засади впровадження перехідного правосуддя в Україні				
4.	Модуль 1. Передумови, етапи та особливості впровадження перехідного правосуддя в Україні	6	2	–	4
5.	Модуль 2. Нормативно-правові та інституційні засади впровадження перехідного правосуддя в Україні в умовах агресії російської федерації	13	2	2	9
	Всього:	19	4	2	13
	Заліковий модуль 3. Напрями та механізми впровадження принципів перехідного правосуддя в Україні				
6.	Модуль 1. Механізми реалізації права на правду та захисту постраждалих осіб	12	1	2	9
7.	Модуль 2. Механізми відшкодування шкоди, завданої агресією РФ	13	2	2	9
8.	Модуль 3. Механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та їх документування, відповідальність за колабораційну діяльність	15	2	2	11
9.	Модуль 4. Механізми меморіалізації та збереження пам'яті про Війну за Незалежність України	13	2	2	9
10.	Модуль 5. Механізми гарантій неповторення, реінтеграція деокупованих територій	16	2	2	12
	Всього:	69	9	10	50
	Разом:	120	18	18	84

4. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ № 1. СУТНІСТЬ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Модуль 1. Сутність, генеза та джерела концепції перехідного правосуддя

Поняття перехідного правосуддя. Термінологічні підходи: transitional justice, перехідне правосуддя, правосуддя перехідного періоду, транзитивна юстиція. Перехідне правосуддя як комплекс судових і позасудових процесів та механізмів, спрямованих на подолання наслідків масових порушень прав людини, відновлення справедливості, забезпечення підзвітності винних і гарантування неповторення таких порушень у майбутньому.

Генеза концепції перехідного правосуддя. Історичні передумови її формування: від практик античності до Нюрнберзького і Токійського міжнародних воєнних трибуналів. Демократичні транзити 1980-1990-х років та їхній внесок у становлення сучасного перехідного правосуддя. Праця «Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes» (за редакцією Ніла Крітца, 1995) та генеалогія перехідного правосуддя за Рут Тейтель.

Інституціоналізація концепції перехідного правосуддя в системі ООН. Доповідь Луї Жуане (1997). Оновлений звіт принципів боротьби з безкарністю (Діана Орендліхер, 2005). Основні принципи та керівні положення ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди (2005). Доповідь Генерального секретаря ООН «Верховенство права та перехідне правосуддя в конфліктних і постконфліктних суспільствах» (2004). Керівна записка Генерального секретаря ООН щодо підходу ООН до перехідного правосуддя (2010). Мандат Спеціального доповідача ООН з питань сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодування шкоди та гарантій неповторення.

Нормативне підґрунтя перехідного правосуддя: міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, міжнародне право біженців. Права, на яких ґрунтується перехідне правосуддя: право на правду, право на правосуддя, право на відшкодування шкоди та гарантії неповторення.

Методичні вказівки до вивчення модуля 1

Опанування змісту модуля варто розпочати з усвідомлення того, що перехідне правосуддя не є особливим видом правосуддя, а є стратегією реалізації прав на правду, правосуддя, відшкодування шкоди та гарантій неповторення після масштабних порушень прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Саме такий підхід сформулював у своїй першій доповіді (2012) Спеціальний доповідач ООН П. де Грейф.

Важливо звернути увагу на визначення, запропоноване у доповіді Генерального секретаря ООН 2004 р. (S/2004/616): перехідне правосуддя охоплює весь комплекс процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати спадщину широкомасштабних порушень у минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення; до них можуть належати як судові, так і позасудові механізми з різним ступенем міжнародної участі.

Порівняльний аналіз основних наукових підходів до визначення витоків перехідного правосуддя: концепції Джона Ельстера, який вбачає його ранні прояви в античних Афінах; генеалогії Рут Тейтель, що охоплює післявоєнний, транзитивний та сучасний етапи розвитку концепції; а також підходу Пола Артура, який пов'язує її становлення з демократичними трансформаціями в країнах Латинської Америки та Центрально-Східної Європи наприкінці XX століття.

Особливу увагу слід приділити міжнародно-правовим документам, які сформували зміст концепції: принципам боротьби з безкарністю Л. Жуане (1997), згрупованим за правами на правду, на правосуддя, на відшкодування шкоди та гарантіями неповторення, та їх оновлений редакції Д. Орендліхер (2005), а також Основним принципам та керівним положенням ООН. Слід мати на увазі, що Керівна записка Генерального секретаря ООН 2010

р. визначає нормативним підґрунтям перехідного правосуддя міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право та міжнародне право біженців.

Окремо варто проаналізувати проблему перекладу терміна *transitional justice* українською мовою. У вітчизняній науці та практиці вживаються терміни «перехідне правосуддя», «правосуддя перехідного періоду», «транзитивна юстиція».

Питання:

1. Поняття та сутність перехідного правосуддя.
2. Термінологічні підходи до позначення концепції *transitional justice* в українській науці та практиці.
3. Історичні передумови виникнення концепції перехідного правосуддя.
4. Основні наукові підходи до генези та становлення концепції перехідного правосуддя (Дж. Ельстер, Р. Тейтель, П. Артур, Н. Крітц).
5. Інституціоналізація концепції перехідного правосуддя в системі ООН.
6. Принципи боротьби з безкарністю Л. Жуане та Д. Орендліхер.
7. Міжнародно-правові джерела перехідного правосуддя.
8. Мета, принципи та права, на яких ґрунтується перехідне правосуддя.
9. Дилеми перехідного правосуддя: мир і справедливість, правда і правосуддя.

Рекомендована література: [9, 37-41, 44, 52, 56, 63, 71, 76, 77, 81, 83, 93-95, 114, 117, 118].

Модуль 2. Моделі та практика застосування перехідного правосуддя

Досвід держав Латинської Америки: Національна комісія з питань зниклих осіб в Аргентині, комісії правди в Чилі, Сальвадорі, Гватемалі, Перу. Практика Міжамериканського суду з прав людини щодо амністій і права на правду.

Досвід Південно-Африканської Республіки: Комісія правди і примирення. Посткомуністичні транзити в Центральній та Східній Європі: доступ до архівів спецслужб, люстрація, реституція.

Перехідне правосуддя та кримінальна юстиція: Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди та суди гачача, гібридні суди (Сьєрра-Леоне, Камбоджа).

Застосування перехідного правосуддя в міждержавних контекстах: Східний Тимор та Індонезія.

Перехідне правосуддя в державах Центральної та Східної Європи після радянського панування.

Сучасні практики: Колумбія, Сирія.

Регіональні рамки: політика ЄС щодо підтримки перехідного правосуддя (2015), політика перехідного правосуддя Африканського Союзу (2019), практика Європейського суду з прав людини.

Методичні вказівки до вивчення модуля 2

Вивчаючи практики застосування перехідного правосуддя, аспірантам слід виходити з того, що не існує єдиної універсальної моделі: кожна держава поєднує механізми з урахуванням характеру порушень, політичного контексту, балансу сил та потреб постраждалих. Тому порівняльний аналіз має бути спрямований на виявлення як успішних практик та механізмів, так і помилок.

Важливо звернути увагу на досвід держав Латинської Америки, де комісії правди (зокрема, Національна комісія з питань зниклих осіб в Аргентині) поєднувалися з кримінальним переслідуванням. Аналізуючи цей досвід, слід ознайомитися з практикою Міжамериканського суду з прав людини, зокрема у справах *Barrios Altos v. Peru* та *Almonacid-Arellano et al. v. Chile*, в яких Суд визнав несумісними з міжнародними зобов'язаннями держав амністії, що перешкоджають розслідуванню грубих порушень прав людини та притягненню винних до відповідальності.

Під час аналізу досвіду ПАР доцільно звернути увагу на модель Комісії правди і примирення, яка пов'язувала надання амністії з повним розкриттям обставин політично вмотивованих злочинів, а також на критику цієї моделі з позицій права постраждалих на правосуддя.

Досвід посткомуністичних держав (Німеччини, Польщі, Чехії та держав Балтії): відкриття архівів спецслужб, люстрація та реституція майна. Практика Європейського суду з прав людини у справах *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, *Ždanoka v. Latvia*, *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany* та *Adamsons v. Latvia*.

Особливе значення має досвід застосування перехідного правосуддя в умовах збройних конфліктів, у якому доцільно виокремити дві групи ситуацій. Першу групу становлять неміжнародні збройні конфлікти, які, як зазначається в аналітичному звіті Міжнародного центру перехідного правосуддя (2026), переважали в новітній історії.

Окремий напрям становить застосування перехідного правосуддя в умовах міжнародних збройних конфліктів, зокрема на прикладі Східного Тимору та Індонезії. Актуальність цієї проблематики підтверджується тим, що чинний Спеціальний доповідач ООН з питань сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодування шкоди та гарантій неповторення відніс її до пріоритетних напрямів свого мандата.

Показовими прикладами впровадження перехідного правосуддя є держави колишньої Югославії, де збройні конфлікти мали як неміжнародний, так і міжнародний характер, а механізми перехідного правосуддя поєднували діяльність Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії з національним кримінальним переслідуванням, а також Сирія, ситуація в якій свідчить, що заходи перехідного правосуддя можуть вживатися задовго до укладення миру.

Питання:

1. Перехідне правосуддя в Аргентині та Чилі.
2. Перехідне правосуддя в Південно-Африканській Республіці.
3. Перехідне правосуддя в посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи.
4. Перехідне правосуддя в державах колишньої Югославії.
5. Перехідне правосуддя в Руанді.
6. Перехідне правосуддя в Сьєрра-Леоне та Камбоджі.
7. Перехідне правосуддя в Колумбії та Канаді.
8. Перехідне правосуддя у Східному Тиморі.
9. Застосування заходів перехідного правосуддя до укладення миру: приклад Сирії.
10. Регіональні рамки перехідного правосуддя (ЄС, Африканський Союз, Рада Європи).
11. Практика ЄСПЛ та Міжамериканського суду з прав людини щодо механізмів перехідного правосуддя.

Рекомендована література: [50, 51, 53, 55, 56, 58, 70, 83, 86, 87, 90, 94, 95].

Модуль 3. Елементи, механізми та наскрізні виміри перехідного правосуддя

Елементи (компоненти) перехідного правосуддя: притягнення до відповідальності, встановлення правди, відшкодування шкоди, гарантії неповторення. Меморіалізація як окремий елемент перехідного правосуддя. Взаємодоповнюваність елементів.

Судові механізми: міжнародні, гібридні та національні суди. Позасудові механізми: комісії правди, програми репарацій, вето та люстрація, інституційні реформи, меморіальні заходи. Форми відшкодування шкоди: реституція, компенсація, реабілітація, сатисфакція, гарантії неповторення.

Амністії в перехідному правосудді та їх межі. Наскрізні виміри перехідного правосуддя: підхід, орієнтований на постраждалих, гендерний вимір, права дитини, права корінних народів, протидія сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, діалог і примирення. Дилеми перехідного правосуддя: мир і справедливість, правда і правосуддя.

Методичні вказівки до вивчення модуля 3

Під час вивчення модуля слід виходити з того, що перехідне правосуддя це система взаємодоповнюючих елементів: притягнення до відповідальності, встановлення правди, відшкодування шкоди, гарантій неповторення та меморіалізації. Жоден із механізмів, застосований окремо, не здатен забезпечити справедливості для постраждалих: суди без репарацій, комісії правди без кримінального переслідування чи реформи без визнання порушень сприймаються суспільством як неповні. Тому кожен елемент доцільно аналізувати у взаємозв'язку з іншими, спираючись на Оновлений звіт принципів боротьби з безкарністю (2005), Основні принципи та керівні положення ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди (2005) та доповіді Спеціального доповідача ООН.

Притягнення до відповідальності ґрунтується на обов'язку держав проводити оперативні, ретельні, незалежні та неупереджені розслідування порушень прав людини і міжнародного гуманітарного права, забезпечувати кримінальне переслідування, судовий розгляд і належне покарання винних (принцип 19 Принципів боротьби з безкарністю). Аспірантам слід розглянути співвідношення міжнародних, гібридних і національних судових механізмів. З цим елементом пов'язане питання амністій: Принципи боротьби з безкарністю та практика міжнародних судових органів виходять з того, що амністія не може застосовуватися до осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. У цьому контексті слід проаналізувати позицію Великої палати ЄСПЛ у справі *Marguš v. Croatia* (2014) та практику Міжамериканського суду з прав людини.

Право на встановлення істини ґрунтується на закріплених у Принципах боротьби з безкарністю положеннях про невід'ємне право кожного народу знати правду про минулі події, обов'язок держави зберігати пам'ять про порушення та право постраждалих і членів їхніх сімей знати правду про обставини таких порушень. Право на встановлення істини отримало подальше міжнародне визнання та розвиток у резолюціях Ради ООН з прав людини № 12/12 (2009) та Генеральної Асамблеї ООН № 68/165 (2013). Основним позасудовим механізмом його реалізації є комісії правди – тимчасові офіційні органи, що досліджують характер і причини масових порушень за певний період; важливу роль відіграють також збереження архівів і доступ до них.

Відшкодування шкоди слід аналізувати на основі Основних принципів та керівних положень ООН 2005 р., які визначають п'ять форм відшкодування: реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію та гарантії неповторення, а також поняття постраждалої особи, що охоплює осіб, яким індивідуально або колективно заподіяно шкоду.

Гарантії неповторення як один із ключових елементів перехідного правосуддя. Відповідно до підходу Пабло де Грейфа, викладеного в доповіді 2015 року, гарантії неповторення реалізуються через систему заходів у сфері державних інституцій, громадянського суспільства, культури та індивідуальної відповідальності, спрямованих на усунення причин і передумов масових порушень прав людини. Принципи боротьби з безкарністю пов'язують їх із реформуванням державних інституцій і законодавства, зокрема з відстороненням від посад осіб, відповідальних за грубі порушення (ветинг), реформою судової системи та сектору безпеки.

Меморіалізацію Спеціальний доповідач ООН Ф. Сальвіолі у доповіді 2020 р. визначив п'ятим стовпом перехідного правосуддя; Основні принципи та керівні положення ООН відносять вшанування пам'яті постраждалих до заходів сатисфакції, що засвідчує тісний зв'язок меморіалізації з правом на правду та гарантіями неповторення.

Насамкінець аспірантам слід звернути увагу на наскрізні виміри перехідного правосуддя: сучасні міжнародні стандарти вимагають врахування гендерного виміру, найкращих інтересів дитини, інтерсекціональності та участі постраждалих у розробці та реалізації всіх його елементів. Комплексне узагальнення міжнародно-правових стандартів, що лежать в основі основних елементів (стовпів) перехідного правосуддя, представлено в доповіді Спеціального доповідача ООН Фабіана Сальвіолі 2023 року.

Питання:

1. Елементи перехідного правосуддя та їх взаємодоповнюваність.
2. Притягнення до відповідальності: обов'язок держав розслідувати та переслідувати, співвідношення міжнародних, гібридних і національних судових механізмів.
3. Амністії в перехідному правосудді та їх межі.
4. Право на правду та комісії правди: поняття, мандат, функції.
5. Відшкодування шкоди як елемент перехідного правосуддя: поняття постраждалої особи та форми відшкодування, передбачені Основними принципами і керівними положеннями ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди (2005 р.).
6. Гарантії неповторення: інституційні реформи, ветоінг і люстрація.
7. Меморіалізація як п'ятий стовп перехідного правосуддя.
8. Наскрізні виміри перехідного правосуддя: підхід, орієнтований на постраждалих, гендерний вимір, права дитини.

Рекомендована література: [9, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 55-57, 81, 84, 87, 90, 91].

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ № 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Модуль 1. Передумови, етапи та особливості впровадження перехідного правосуддя в Україні

Еволюція застосування елементів перехідного правосуддя в Україні. Подолання наслідків комуністичного тоталітарного режиму після відновлення незалежності України: реабілітація жертв політичних репресій, вшанування жертв масових порушень прав людини та національних трагедій, соціальний захист постраждалих від Чорнобильської катастрофи. Елементи перехідного правосуддя після Помаранчевої революції та Революції Гідності: очищення влади, відкриття доступу до архівів репресивних органів, засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, політика національної пам'яті.

Перехідне правосуддя в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України: формування відповідних механізмів у період 2014–2022 рр. та їх розвиток після початку повномасштабної агресії у 2022 р. Взаємозв'язок між подоланням наслідків тоталітарного минулого та реагуванням на сучасні виклики, пов'язані з агресією РФ проти України. Перспективи розвитку державної політики перехідного правосуддя в Україні.

Передумови, особливості та обмеження застосування перехідного правосуддя в умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту. Співвідношення перехідного правосуддя з міжнародним гуманітарним правом, міжнародним правом прав людини та міжнародним кримінальним правом. Поширені міфи щодо перехідного правосуддя та аргументи на користь комплексної державної політики у цій сфері.

Перехідне правосуддя та європейська інтеграція України. Вплив вимог щодо верховенства права, незалежності судової влади, захисту прав людини, боротьби з корупцією, забезпечення відповідальності за міжнародні злочини та захисту прав постраждалих на формування механізмів перехідного правосуддя. Значення рекомендацій інституцій Європейського Союзу, Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини для розвитку політики перехідного правосуддя в Україні.

Методичні вказівки до вивчення модуля 1

Опановуючи зміст модуля, слід виходити з того, що формування елементів перехідного правосуддя в Україні відбувалося у двох взаємопов'язаних історичних вимірах. Перший пов'язаний з подоланням наслідків радянського тоталітарного минулого після відновлення

незалежності України. Його основними напрямками стали реабілітація жертв політичних репресій, відновлення історичної справедливості щодо постраждалих від радянського тоталітарного режиму, вшанування жертв масових порушень прав людини та національних трагедій, відкриття архівів репресивних органів і становлення політики національної пам'яті. Водночас цей етап характеризувався відсутністю цілісної державної політики перехідного правосуддя та реалізацією окремих заходів без їх об'єднання в єдину систему.

Другий етап пов'язаний із міжнародним збройним конфліктом, спричиненим агресією рф проти України, і має низку особливостей, які відрізняють його від класичних моделей перехідного правосуддя. По-перше, він розпочався в умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту, тоді як більшість відомих моделей перехідного правосуддя впроваджувалися після завершення конфлікту або зміни політичного режиму. По-друге, основним джерелом масових порушень прав людини, серйозних порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародних злочинів є зовнішня агресія. По-третє, становлення механізмів перехідного правосуддя розпочалося в умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту, а їх подальший розвиток відбувається одночасно з його перебігом. По-четверте, поряд із традиційними завданнями відновлення прав постраждалих і забезпечення відповідальності виникли додаткові завдання, пов'язані з деокупацією територій, реінтеграцією населення, поверненням депортованих осіб і дітей, встановленням долі осіб, зниклих безвісти, а також документуванням міжнародних злочинів у безпрецедентних масштабах.

Доцільно окремо розглянути розвиток цього етапу у два періоди. У 2014–2022 рр. формувалися базові елементи майбутньої системи перехідного правосуддя: законодавство щодо внутрішньо переміщених осіб і тимчасово окупованих територій, механізми документування порушень, правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, міжнародне кримінальне переслідування та концептуальні напрацювання у сфері перехідного правосуддя. Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. відбувся стрімкий розвиток відповідних механізмів: створення міжнародного компенсаційного механізму, розширення системи документування міжнародних злочинів, посилення співпраці з Міжнародним кримінальним судом, формування спеціалізованих механізмів захисту постраждалих категорій населення та розвиток політики деокупації, реінтеграції й меморіалізації.

Важливо звернути увагу на змістовний зв'язок між двома етапами. Зокрема, у преамбулі Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» зазначено, що приховування злочинів тоталітарного минулого та маніпулювання історичною пам'яттю стали одними з чинників, які сприяли агресивній політиці рф щодо України. Відтак подолання наслідків тоталітарного радянського минулого та реагування на наслідки сучасної агресії слід розглядати як взаємопов'язані процеси. Починаючи з 2014 р., обидва напрями державної політики розвиваються паралельно та справляють взаємний вплив один на одного.

Аналізуючи передумови застосування перехідного правосуддя в умовах агресії рф проти України, аспірантам слід критично оцінити поширені заперечення щодо доцільності його використання. Зокрема, предметом аналізу можуть бути твердження про те, що перехідне правосуддя нібито не застосовується в умовах зовнішньої агресії, можливе лише після завершення збройного конфлікту або укладення мирної угоди, несумісне з притягненням винних до відповідальності. Ці аргументи доцільно співставити з сучасними міжнародними підходами, які розглядають перехідне правосуддя як комплексний інструмент захисту прав постраждалих, забезпечення відповідальності, відшкодування шкоди, встановлення правди та гарантій неповторення незалежно від того, чи триває збройний конфлікт.

Слід мати на увазі, що концепція перехідного правосуддя формувалася переважно на основі досвіду переходу від авторитарних режимів до демократії та врегулювання неміжнародних збройних конфліктів. Тому застосування цієї концепції в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України, потребує її

адаптації до нових викликів. Така адаптація не змінює фундаментальної мети перехідного правосуддя, яка полягає у відновленні прав постраждалих, забезпеченні справедливості, зміцненні верховенства права та формуванні умов для сталого й справедливого миру.

Окрему увагу доцільно приділити взаємозв'язку перехідного правосуддя та європейської інтеграції України. Упровадження елементів перехідного правосуддя сприяє виконанню вимог щодо верховенства права, захисту прав людини, боротьби з безкарністю, реформування сектору правосуддя, зміцнення демократичних інституцій та забезпечення ефективного розслідування міжнародних злочинів. Водночас процес наближення України до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи створює додаткові інституційні та правові передумови для формування комплексної державної політики перехідного правосуддя.

Питання:

1. Етапи застосування елементів перехідного правосуддя в Україні.
2. Подолання наслідків тоталітарного минулого як перший етап перехідного правосуддя в Україні.
3. Елементи перехідного правосуддя після Революції Гідності.
4. Особливості застосування перехідного правосуддя в умовах агресії рф.
5. Міфи щодо перехідного правосуддя для України та їх спростування.
6. Аргументи на користь комплексної політики перехідного правосуддя в Україні.
7. Перехідне правосуддя в контексті європейської інтеграції України.

Рекомендована література: [12, 17, 21, 25, 30, 50, 56, 58, 61, 63, 69, 72, 74, 75].

Модуль 2. Нормативно-правові та інституційні засади впровадження перехідного правосуддя в Україні в умовах агресії російської федерації

Конституційні засади та міжнародно-правові зобов'язання України у сфері перехідного правосуддя. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та імплементація норм міжнародного кримінального права і міжнародного гуманітарного права в законодавство України.

Законодавство України, що містить елементи перехідного правосуддя: правовий режим тимчасово окупованих рф територій України; забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; захист осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок агресії рф проти України; відповідальність за колабораційну діяльність і пособництво державі-агресору; компенсація за пошкоджене та знищене майно; захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією рф проти України.

Концептуальні документи та законопроекти у сфері перехідного правосуддя: проєкт Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (2020 р.); проєкт Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду»; Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (2021 р.).

Інституційні засади перехідного правосуддя в Україні: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи правопорядку та правосуддя, Український інститут національної пам'яті, організації громадянського суспільства та правозахисні організації.

Міжнародні механізми та інституції, діяльність яких пов'язана з реалізацією елементів перехідного правосуддя щодо України: Міжнародний кримінальний суд; Реєстр збитків для України; Міжнародна компенсаційна комісія та компенсаційний фонд для України; Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України; Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні; Незалежна міжнародна комісія з розслідування щодо України; механізми

ОБСЄ; моніторингові та консультативні механізми Ради Європи; міжнародні організації та неурядові організації, що здійснюють документування міжнародних злочинів і порушень прав людини.

Методичні вказівки до вивчення модуля 2

Вивчення модуля слід розпочати з усвідомлення того, що чинне законодавство України не містить єдиного кодифікованого акта про перехідне правосуддя, а окремі його елементи реалізуються через комплекс нормативно-правових актів різної галузевої належності. Завдання аспіранта полягає в тому, щоб ідентифікувати в національному законодавстві механізми, які відповідають основним компонентам перехідного правосуддя, а також оцінити ступінь їхньої узгодженості, послідовності та відповідності міжнародним стандартам.

Особливу увагу необхідно приділити проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків, підготовленому у 2020 р. робочою групою з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з питань правової реформи. Проєкт Концепції пропонував комплексний підхід до реалізації державної політики у сфері подолання наслідків збройного конфлікту та був побудований навколо чотирьох основних компонентів перехідного правосуддя: відшкодування шкоди постраждалим і відновлення порушених прав; притягнення винних до відповідальності та запобігання безкарності; забезпечення права на правду щодо обставин міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф; гарантії неповторення порушень у майбутньому.

Аналізуючи міжнародно-правові зобов'язання України, слід враховувати, що Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду заявами 2014 і 2015 рр., а Законом України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду. Особливу увагу необхідно приділити імплементації норм міжнародного кримінального права в законодавство України, зокрема змінам до Кримінального кодексу України щодо криміналізації злочинів проти людяності, удосконалення положень про відповідальність командирів і начальників, а також розширення можливостей здійснення кримінального переслідування за міжнародні злочини. Необхідно проаналізувати чинні підстави кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, стан імплементації норм міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права, а також розвиток законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність і пособництво державі-агресору. Також, варто проаналізувати положення Національної стратегії у сфері прав людини 2026 р.

Важливо простежити розвиток міжнародних механізмів, створених у відповідь на агресію рф проти України. До них належать Реєстр збитків для України, утворений у межах Ради Європи; міжнародний компенсаційний механізм для України, складовими якого є Міжнародна компенсаційна комісія та компенсаційний фонд; Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України. Окрему увагу доцільно приділити міжнародним моніторинговим механізмам, які здійснюють збір, перевірку та узагальнення інформації про порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. До таких механізмів належать Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, Незалежна міжнародна комісія з розслідування щодо України, утворена Радою ООН з прав людини, місії зі встановлення фактів у межах механізму ОБСЄ, а також моніторингові та консультативні механізми Ради Європи. Вивчення їхніх мандатів, звітів і рекомендацій дає змогу оцінити роль міжнародного співтовариства у забезпеченні права на правду, документуванні порушень та формуванні доказової бази для національних і міжнародних механізмів відповідальності.

Слід також звернути увагу на роль організацій громадянського суспільства, які зробили вагомий внесок у розроблення концептуальних засад перехідного правосуддя в Україні, документування порушень прав людини та міжнародних злочинів, а також адвокацію відповідних законодавчих змін. Особливе значення мають діяльність Української Гельсінської спілки з прав людини, Центру прав людини ZMINA, Truth Hounds та інших правозахисних організацій. Доцільно також проаналізувати діяльність Робочої групи з розроблення концепції

перехідного правосуддя, створеної у 2026 р., та оцінити її значення для формування цілісної державної політики щодо подолання наслідків міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України.

Завершуючи вивчення модуля, аспірантам слід оцінити, наскільки чинне законодавство України та наявні інституційні механізми відповідають міжнародним стандартам перехідного правосуддя, а також визначити основні прогалини у правовому регулюванні та перспективи подальшого розвитку державної політики у цій сфері. Особливу увагу доцільно приділити співвідношенню національних та міжнародних механізмів захисту прав постраждалих, забезпечення відповідальності за міжнародні злочини та відновлення справедливості.

Питання:

1. Міжнародні зобов'язання України у сфері перехідного правосуддя.
2. Ратифікація Римського статуту МКС та імплементація норм міжнародного кримінального права в Україні.
3. Елементи перехідного правосуддя в чинному законодавстві України.
4. Проект Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (2020 р.).
5. Законопроекти з питань державної політики перехідного періоду.
6. Інституційне забезпечення перехідного правосуддя в Україні.
7. Міжнародні механізми, створені у відповідь на агресію рф проти України.
8. Роль організацій громадянського суспільства у розробці моделі перехідного правосуддя для України.
9. Національна стратегія у сфері прав людини (2026 р.)

Рекомендована література: [5, 6, 10, 11, 13, 14, 19, 20, 22-24, 26, 27, 29-33, 46, 61, 63, 72, 88, 112, 115, 116].

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ № 3. НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Модуль 1. Механізми реалізації права на правду та захисту постраждалих осіб

Право на правду як індивідуальне та колективне право в системі принципів перехідного правосуддя. Право членів сімей знати долю та місцеперебування осіб, зниклих безвісти. Поняття постраждалої особи та підхід, орієнтований на постраждалих (victim-centred approach).

Положення проекту Концепції (2020 р.) щодо визнання статусу постраждалих, формування державних реєстрів постраждалих та створення механізму встановлення правди.

Законодавство України щодо захисту прав окремих категорій осіб, які постраждали внаслідок міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України, зокрема внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок агресії рф проти України, а також постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Інституційні механізми встановлення долі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, військовополонених, цивільних осіб, позбавлених особистої свободи, депортованих і примусово переміщених осіб. Механізми повернення депортованих і примусово переміщених дітей. Захист і підтримка потерпілих та свідків.

Проблеми реалізації права на правду та забезпечення захисту постраждалих у світлі принципів перехідного правосуддя в Україні в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України.

Методичні вказівки до вивчення модуля 1

Вивчення модуля доцільно розпочати з аналізу міжнародних стандартів права на правду, сформованих Оновленим зводом принципів захисту та заохочення прав людини через боротьбу з безкарністю, резолюцією Ради ООН з прав людини 12/12 «Право на правду» та резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 68/165. Аспірантам необхідно розмежувати індивідуальний і колективний виміри цього права. Індивідуальний вимір охоплює право постраждалих і членів їхніх сімей знати обставини грубих порушень прав людини та грубих порушень міжнародного гуманітарного права, а також долю і місцеперебування осіб, зниклих безвісти. Стосовно насильницьких зникнень це право додатково гарантується Міжнародною конвенцією про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Колективний вимір полягає у праві суспільства знати правду про причини, обставини та наслідки масових порушень прав людини і міжнародного гуманітарного права. Право на правду слід розглядати у взаємозв'язку з поняттям постраждалої особи та підходом, орієнтованим на постраждалих (victim-centred approach), закріпленими у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (1985 р.) та Основних принципах і керівних положеннях ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди (2005 р.).

Міжнародні стандарти доцільно співвіднести з проєктом Концепції 2020 р. Документ розглядав офіційне визнання осіб постраждалими як один із елементів сатисфакції та передбачав формування системи пошуку й обліку осіб, які були поранені, загинули, перебували в місцях несвободи або зникли безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом. Проєкт також пропонував уніфіковані підходи до документування порушень із дотриманням принципів добровільності надання свідчень і захисту персональних даних, а також передбачав можливість створення незалежного механізму встановлення правди про збройний конфлікт та його наслідки.

Під час аналізу законодавства України необхідно звернути увагу на те, що система захисту осіб, які постраждали внаслідок міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації проти України, розвивалася переважно за категорійним підходом. Держава запроваджувала окремі правові статуси та спеціальні механізми захисту для визначених груп постраждалих, а не єдину універсальну категорію постраждалої особи. Базові гарантії були закладені Законами України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Окремі механізми захисту передбачені для дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Особливу увагу слід приділити новітньому законодавству щодо осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, яке передбачає спеціальний правовий статус, процедури його встановлення та механізми надання невідкладних проміжних репарацій. Як окремий інструмент реалізації права на правду доцільно також розглянути законодавство про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму.

Окремий тематичний блок становлять інституційні механізми встановлення долі осіб та захисту постраждалих. Аспірантам слід проаналізувати діяльність Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, функціонування Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також роботу Національного інформаційного бюро як механізму збору, обробки та передачі інформації щодо осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. Необхідно вивчити діяльність Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, механізми встановлення місцеперебування та повернення незаконно депортованих і примусово переміщених дітей, зокрема в межах ініціативи Bring Kids Back UA, а також державну політику у сфері підтримки потерпілих і свідків міжнародних злочинів. У цьому контексті доцільно розглянути Концепцію реалізації механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів, схвалену у 2023 р., затверджену наказом Генерального прокурора від 11 квітня 2023 року № 103.

Завершуючи вивчення модуля, аспірантам слід оцінити зазначені механізми кризь призму принципів перехідного правосуддя. Особливу увагу варто приділити співвідношенню категорійного підходу та підходу, орієнтованого на постраждалих, а також питанню забезпечення рівності й недискримінації під час надання правового статусу та заходів підтримки різним групам постраждалих. Предметом аналізу мають стати проблеми фрагментарності правового регулювання, множинності державних реєстрів і процедур та забезпечення рівного доступу до заходів захисту для осіб, які постраждали від агресії російської федерації на різних етапах міжнародного збройного конфлікту, починаючи з 2014 р.

Окремо доцільно оцінити перспективи створення в Україні офіційного механізму встановлення правди, використання архівних матеріалів та результатів документування міжнародних злочинів, а також роль принципів гендерної справедливості, найкращих інтересів дитини, інтерсекціональності та запобігання повторній травматизації у формуванні державної політики щодо постраждалих. Також варто звернути увагу на сучасні підходи до забезпечення прав постраждалих осіб, відображені у навчальних і методичних матеріалах для публічних службовців, зокрема у Типовій програмі НАДС з питань перехідного правосуддя.

Питання:

1. Право на правду постраждалих від агресії рф та суспільства: індивідуальний і колективний виміри, міжнародні стандарти та їх реалізація в Україні.
2. Право родин знати долю осіб, зниклих безвісти внаслідок агресії рф: міжнародні зобов'язання та національні механізми.
3. Поняття особи, постраждалої від збройної агресії рф, та підхід, орієнтований на постраждалих, у законодавстві та практиці України.
4. Положення проєкту Концепції 2020 р. щодо визнання осіб постраждалими від збройного конфлікту, державних реєстрів і органу із встановлення правди.
5. Категорійний підхід до захисту постраждалих від агресії рф: мешканці тимчасово окупованих територій, внутрішньо переміщені особи, діти.
6. Правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії рф, і членів їхніх сімей.
7. Правовий статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією рф, та невідкладні проміжні репарації.
8. Встановлення долі зниклих, полонених і депортованих осіб та повернення українських дітей: Уповноважений, Національне інформаційне бюро, Координаційний штаб, Bring Kids Back UA.
9. Архіви та матеріали документування злочинів, вчинених представниками рф як основа для створення в Україні офіційного механізму встановлення правди.
10. Проблеми реалізації права на правду та захисту постраждалих від агресії рф у світлі принципів перехідного правосуддя.

Рекомендована література: [7-9, 12-14, 22, 23, 27, 30, 32, 35, 39, 41, 47, 48, 58, 59, 68, 69, 74, 75, 87, 101, 102, 106, 107].

Модуль 2. Механізми відшкодування шкоди, завданої агресією рф

Право на відшкодування шкоди в системі принципів перехідного правосуддя. Форми репарацій. Обов'язок держави, відповідальної за міжнародно-протиправне діяння, здійснити повне відшкодування шкоди. Розмежування репарацій, соціальної допомоги та соціального захисту.

Положення проєкту Концепції 2020 р. щодо відновлення порушених прав, обліку постраждалих осіб і завданої шкоди, компенсації та сатисфакції постраждалим.

Розвиток механізмів відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок агресії російської федерації проти України: нормативно-правове регулювання, практика застосування та основні проблеми.

Міжнародний компенсаційний механізм для України: міжнародно-правові засади відшкодування шкоди, завданої агресією російської федерації; Реєстр збитків для України; перспективи створення міжнародної компенсаційної комісії та компенсаційного фонду; використання активів держави-агресора для фінансування репарацій.

Національні механізми відшкодування шкоди, завданої агресією російської федерації проти України: компенсація за пошкоджене та знищене майно; стягнення активів російської федерації та підсанкційних осіб у дохід держави; судовий захист і позови до держави-агресора; соціальні виплати, допомога та невідкладні проміжні репарації окремим категоріям постраждалих.

Проблеми забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої агресією російської федерації проти України, у світлі принципів перехідного правосуддя. Співвідношення міжнародних і національних механізмів репарацій, забезпечення рівності та недискримінації постраждалих, а також перспективи формування комплексної системи репарацій в Україні.

Методичні вказівки до вивчення модуля 2

Вивчення модуля доцільно розпочати з міжнародних стандартів права на відшкодування шкоди. Основні принципи і керівні положення ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (2005 р.) визначають п'ять основних форм репарацій: реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію та гарантії неповторення. Важливе значення мають також Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, підготовлені Комісією міжнародного права ООН у 2001 р., які кодифікують загальні принципи міжнародно-правової відповідальності держав, зокрема обов'язок держави, відповідальної за міжнародно-протиправне діяння, здійснити повне відшкодування заподіяної шкоди. У контексті агресії російської федерації проти України аспірантам слід чітко розмежовувати репарації та заходи соціальної підтримки. Репарації є наслідком визнання порушення міжнародного права та відповідальності за нього, тоді як соціальна допомога і соціальний захист здійснюються державою незалежно від встановлення відповідальності правопорушника.

Міжнародні стандарти доцільно співвіднести з положеннями проєкту Концепції 2020 р. Документ визначав відновлення порушених прав пріоритетним способом відшкодування шкоди. Концепція передбачала з'ясування обсягу матеріальних і нематеріальних втрат, удосконалення механізмів їх обліку, визначення принципів та черговості компенсації, а також можливість використання коштів, отриманих від держави-агресора за результатами міжнародних судових і позасудових процедур. Заходи сатисфакції мали включати офіційне визнання осіб постраждалими, психологічну допомогу та реабілітацію, належне документування і публічне визнання порушень, а також заходи меморіалізації.

Під час аналізу національної практики слід враховувати, що починаючи з 2014 р. в Україні не було сформовано цілісної системи репарацій для всіх категорій осіб, які постраждали внаслідок агресії російської федерації. Захист порушених прав забезпечувався переважно через окремі механізми соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших категорій постраждалих.

Окремий тематичний блок становить міжнародний компенсаційний механізм для України. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 від 14 листопада 2022 р. було визнано необхідність створення міжнародного механізму відшкодування шкоди, завданої агресією російської федерації проти України, та рекомендовано створення міжнародного реєстру збитків. Першим елементом такого механізму став Реєстр збитків для України, створений під егідою Ради Європи. Подальший розвиток міжнародного компенсаційного механізму пов'язується зі створенням Міжнародної компенсаційної комісії та компенсаційного фонду. У цьому контексті доцільно також розглянути правові підходи до

використання знерухомлених державних активів російської федерації та доходів від них для потреб відновлення України та майбутніх репарацій.

Національний рівень відшкодування шкоди охоплює механізми різної правової природи. Найбільш розвиненим з них є компенсація за пошкоджене та знищене нерухоме майно відповідно до Закону України від 23 лютого 2023 р. № 2923-IX та функціонування Державного реєстру пошкодженого і знищеного майна в межах програми «Відновлення». Поряд із цим діють механізми примусового вилучення об'єктів права власності російської федерації, а також санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів осіб, пов'язаних з агресією проти України. Особливу увагу слід приділити практиці Верховного Суду щодо обмеження застосування судового імунітету російської федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої агресією, а також підходам до визначення позитивних обов'язків України щодо захисту постраждалих. Окремого аналізу потребують механізми підтримки окремих категорій постраждалих, зокрема осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, членів їхніх сімей, а також постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, для яких передбачено невідкладні проміжні репарації.

Завершуючи вивчення модуля, аспірантам слід оцінити наявні міжнародні та національні механізми крізь призму принципів перехідного правосуддя. Необхідно розмежувати механізми, спрямовані на компенсацію окремих видів шкоди, та заходи, покликані забезпечити визнання порушень, відновлення гідності постраждалих і реалізацію їхнього права на репарації. Предметом аналізу мають стати співвідношення компенсацій, соціальних виплат і репарацій, координація національних та міжнародних механізмів відшкодування, а також ризики дублювання виплат.

Проблеми забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої агресією рф проти України, у світлі принципів перехідного правосуддя: координація міжнародних і національних механізмів, запобігання подвійному відшкодуванню, забезпечення рівності постраждалих та перспективи формування комплексної системи репарацій. Окрему увагу слід приділити перспективам функціонування міжнародного компенсаційного фонду та відсутності комплексної програми репарацій для всіх категорій осіб, які постраждали внаслідок агресії російської федерації проти України. Доцільно також проаналізувати відповідні підходи, запропоновані у дослідженнях міжнародних організацій, зокрема REDRESS та MOM, та національних організацій.

Питання:

1. Право на відшкодування шкоди, завданої агресією рф проти України: форми репарацій за міжнародними стандартами та обов'язок держави, відповідальної за міжнародно-протиправне діяння, здійснити повне відшкодування шкоди.
2. Розмежування репарацій, компенсації, соціальної допомоги та соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок агресії рф проти України.
3. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (2020 р.) щодо відновлення порушених прав, обліку постраждалих осіб і завданої шкоди, компенсації та заходів сатисфакції.
4. Відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок агресії рф проти України до повномасштабного вторгнення: стан правового регулювання та основні проблеми.
5. Міжнародний компенсаційний механізм для України: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5, Реєстр збитків для України, Міжнародна компенсаційна комісія та компенсаційний фонд.
6. Використання знерухомлених активів рф та стягнення в дохід держави активів осіб, пов'язаних з агресією проти України, для відшкодування шкоди та репарацій.

7. Компенсація за пошкоджене та знищене внаслідок агресії рф проти України нерухоме майно (програма «єВідновлення»).
8. Позови до рф у національних судах України: питання судового імунітету держави-агресора та практика Верховного Суду.
9. Соціальні виплати, заходи підтримки та невідкладні проміжні репарації окремим категоріям осіб, які постраждали внаслідок агресії рф проти України.
10. Проблеми забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої агресією рф проти України, у світлі принципів перехідного правосуддя.

Рекомендована література: [5, 9, 20, 22, 27, 30, 32, 34, 36, 39, 46, 58, 60, 66, 80, 92, 96, 99, 104, 105, 109, 113].

Модуль 3. Механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та їх документування, відповідальність за колабораційну діяльність

Обов'язок держав розслідувати та переслідувати міжнародні злочини. Принцип комплементарності та юрисдикція Міжнародного кримінального суду. Межі застосування амністії щодо міжнародних злочинів. Міжнародні стандарти документування міжнародних злочинів і грубих порушень прав людини.

Положення проєкту Концепції 2020 р. щодо документування порушень, ефективного розслідування, захисту потерпілих і свідків, амністії та заходів очищення влади (люстрації).

Притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії рф проти України у 2014-2022 рр.: визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду, розвиток системи документування порушень та спеціалізація органів прокуратури.

Національна система розслідування міжнародних злочинів, вчинених у контексті агресії рф проти України: органи досудового розслідування, прокуратура, процесуальне керівництво, координація діяльності правоохоронних органів, захист і підтримка потерпілих та свідків. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та імплементація міжнародного кримінального права в законодавство України.

Міжнародні механізми притягнення до відповідальності: діяльність Міжнародного кримінального суду, Спільної слідчої групи (JIT), Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Роль міжнародних моніторингових механізмів, міжнародних організацій і неурядових організацій у документуванні міжнародних злочинів.

Відповідальність за колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору та інші кримінальні правопорушення, пов'язані з тимчасовою окупацією рф території України.

Проблеми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії рф проти України, у світлі принципів перехідного правосуддя: співвідношення правосуддя та миру, межі амністії, забезпечення прав потерпілих і перспективи подолання безкарності.

Методичні вказівки до вивчення модуля 3

Вивчення модуля доцільно розпочати з аналізу міжнародних стандартів притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Обов'язок держав розслідувати та переслідувати осіб, відповідальних за міжнародні злочини, закріплений у Женевських конвенціях 1949 р., Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Римському статуті Міжнародного кримінального суду та Оновленому зводі принципів захисту і заохочення прав людини через боротьбу з безкарністю.

Аспірантам слід з'ясувати зміст принципу комплементарності юрисдикції Міжнародного кримінального суду, відповідно до якого основна відповідальність за розслідування та кримінальне переслідування міжнародних злочинів покладається на національні системи правосуддя. Необхідно також визначити межі застосування амністії в умовах перехідного правосуддя та проаналізувати міжнародний підхід, відповідно до якого

амністія не повинна поширюватися на осіб, відповідальних за міжнародні злочини. Окрему увагу слід приділити міжнародним стандартам документування міжнародних злочинів і грубих порушень прав людини. Зокрема, Берклійський протокол (2020 р.) визначає професійні, методологічні та етичні засади використання цифрової інформації з відкритих джерел, Кодекс Мурад (2022 р.) встановлює орієнтовані на постраждалих правила документування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, а Настанови Євроюсту та МКС (2022 р.) визначають принципи документування міжнародних злочинів організаціями громадянського суспільства з метою подальшого використання відповідних матеріалів у кримінальних провадженнях.

Міжнародні стандарти доцільно співвіднести з положеннями проекту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків, підготовленого у 2020 р.

Аналізуючи національну систему притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії РФ проти України, слід враховувати, що її сучасні засади почали формуватися після початку міжнародного збройного конфлікту у 2014 р. Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду заявами 2014 та 2015 рр., а у 2020 р. Прокурор МКС завершив попереднє вивчення ситуації в Україні. У 2019 р. в органах прокуратури було створено спеціалізований підрозділ з процесуального керівництва та підтримання публічного обвинувачення у справах щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Після початку повномасштабної агресії у 2022 р. система органів досудового розслідування та процесуального керівництва зазнала подальшого розвитку та спеціалізації. Важливе значення мала також Концепція реалізації механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів (2023 р.), яка передбачила створення координаційних та інституційних механізмів підтримки потерпілих і свідків. Особливу увагу необхідно приділити ратифікації Римського статуту МКС та пов'язаним із нею змінам до законодавства України, спрямованим на посилення співробітництва з МКС та подальшу імплементацію норм міжнародного кримінального права.

Окремий тематичний блок становлять міжнародні механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та злочин агресії, пов'язані з агресією РФ проти України. Аспірантам слід проаналізувати розслідування Міжнародного кримінального суду, діяльність Спільної слідчої групи (JIT), створення Міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України та правові засади функціонування Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Важливою складовою модуля є документування міжнародних злочинів і грубих порушень прав людини. Фактологічну основу для діяльності міжнародних і національних механізмів формують матеріали Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, Незалежної міжнародної комісії з розслідування щодо України, утвореної Радою ООН з прав людини, а також місій зі встановлення фактів, створених у межах механізму ОБСЄ. Значний внесок у документування здійснюють українські та міжнародні неурядові організації. Особливу увагу слід приділити значенню документування для забезпечення кримінального переслідування, реалізації права на правду, відшкодування шкоди постраждалим, меморіалізації та гарантій неповторення.

Окремого аналізу потребує кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору та інші правопорушення, пов'язані з функціонуванням окупаційної адміністрації. Ці інститути доцільно розглядати крізь призму принципів правової визначеності, індивідуальної кримінальної відповідальності. Також варто проаналізувати співвідношення відповідальності за колабораційну діяльність із можливими механізмами амністії та люстрації в рамках політики перехідного правосуддя.

Завершуючи вивчення модуля, аспірантам слід оцінити наявні механізми притягнення до відповідальності крізь призму принципів перехідного правосуддя. Особливу увагу необхідно приділити співвідношенню справедливості, ефективності та ресурсних

можливостей національної системи правосуддя в умовах великої кількості зареєстрованих міжнародних злочинів. Предметом аналізу мають стати питання пріоритизації кримінальних проваджень, використання процедур спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, координації діяльності численних суб'єктів документування, а також дотримання стандартів, необхідних для забезпечення належної доказової цінності зібраних матеріалів. Особливої уваги потребують питання захисту потерпілих і свідків, запобігання повторній травматизації та забезпечення належного захисту персональних даних.

Питання:

1. Обов'язок держав розслідувати та переслідувати осіб, відповідальних за міжнародні злочини. Принцип комплементарності юрисдикції МКС та межі застосування амністії.
2. Міжнародні стандарти документування міжнародних злочинів: Берклійський протокол, Кодекс Мурад, Настанови Євроюсту та МКС.
3. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (2020 р.) щодо документування порушень, ефективного розслідування, захисту потерпілих і свідків та амністії.
4. Становлення національної системи притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії РФ проти України: визнання юрисдикції МКС, спеціалізація органів прокуратури, розвиток органів досудового розслідування та механізмів підтримки потерпілих і свідків.
5. Імплементация положень міжнародного кримінального права у законодавство України: ратифікація Римського статуту МКС та внесення відповідних змін до КК і КПК України.
6. Міжнародні механізми притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії РФ проти України: розслідування МКС, Спільна слідча група (ІІТ), Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України (ІСРА).
7. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: правові засади створення, юрисдикція та співвідношення з іншими міжнародними механізмами правосуддя.
8. Документування міжнародних злочинів і грубих порушень прав людини, вчинених у контексті агресії РФ проти України: роль міжнародних моніторингових механізмів, неурядових організацій та їхніх коаліцій.
9. Відповідальність за колабораційну діяльність і пособництво державі-агресору: правова визначеність, співвідношення з міжнародним гуманітарним правом, амністією та люстрацією.
10. Проблеми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії РФ проти України, у світлі принципів перехідного правосуддя: пріоритизація кримінальних проваджень, заочне правосуддя, координація документування, захист потерпілих і свідків та запобігання повторній травматизації.

Рекомендована література: [2, 4, 10, 11, 24, 30-33, 41, 49, 54-56, 58-60, 62-64, 79, 82, 85, 88, 89, 97, 98, 100, 106, 108, 110, 111, 116].

Модуль 4. Механізми меморіалізації та збереження пам'яті про Війну за Незалежність України

Меморіалізація як елемент сатисфакції та гарантій неповторення. Міжнародні стандарти процесів меморіалізації.

Положення проєкту Концепції 2020 р. щодо вшанування пам'яті постраждалих, публічної фіксації порушень і збереження документів про події агресії РФ.

Становлення державної політики пам'яті в Україні: декомунізація, доступ до архівів репресивних органів, вшанування захисників України, роль Українського інституту національної пам'яті.

Меморіалізація в умовах агресії рф: Загальнонаціональна Хвилина мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України; Національне військове меморіальне кладовище, Український національний пантеон, деколонізація публічного простору, Архів війни за Незалежність України.

Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу»: поняття, інституції, інструменти.

Проблеми меморіалізації та збереження пам'яті про події агресії рф у світлі принципів перехідного правосуддя.

Методичні вказівки до вивчення модуля 4

Вивчення модуля доцільно розпочати з аналізу міжнародних стандартів меморіалізації. Основні принципи і керівні положення ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (2005 р.), а також Оновлений звіт принципів захисту і заохочення прав людини через боротьбу з безкарністю розглядають меморіалізацію як складову сатисфакції, права на правду та гарантій неповторення. Аспірантам варто звернути увагу на доповідь Спеціального доповідача ООН з питань сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодування та гарантій неповторення Фабіана Сальвіолі (2020 р.), у якій меморіалізацію запропоновано розглядати як окремий важливий напрям політики перехідного правосуддя. Доповідь Спеціальної доповідачки ООН у галузі культурних прав Фаріди Шахід (2014 р.) наголошує на необхідності інклюзивних процесів меморіалізації, забезпечення участі постраждалих і громад та недопущення політичної інструменталізації пам'яті.

Міжнародні стандарти доцільно співвіднести з положеннями проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків, підготовленого у 2020 р. Документ передбачав розроблення та реалізацію національної програми визнання та вшанування пам'яті осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, а також публічну фіксацію та оприлюднення інформації про порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права. Проєкт Концепції також передбачав визначення уповноваженого органу, відповідального за збереження документів про події збройного конфлікту та забезпечення їх належного архівування й документального відтворення.

Аналізуючи національну політику пам'яті, слід враховувати, що до початку повномасштабного вторгнення рф, вона була зосереджена насамперед на подоланні наслідків тоталітарного радянського минулого. У 2015 р. було ухвалено законодавство щодо засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також забезпечення доступу до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму. Паралельно формувалася державна політика вшанування захисників України, які загинули у боротьбі за її незалежність, суверенітет і територіальну цілісність. Важливу роль у реалізації державної політики пам'яті відігравав і продовжує відігравати Український інститут національної пам'яті.

Після початку повномасштабного вторгнення рф процеси меморіалізації набули нового змісту та інституційного оформлення. Аспірантам слід проаналізувати основні механізми формування пам'яті про Війну за Незалежність України. Указом Президента України від 16 березня 2022 р. № 143/2022 запроваджено щоденну Загальнонаціональну Хвилину мовчання для вшанування пам'яті загиблих унаслідок збройної агресії рф проти України. Законодавством України врегульовано створення та функціонування Національного військового меморіального кладовища. Важливим елементом сучасної політики пам'яті стала також деколонізація публічного простору, зокрема ухвалення законодавства про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. Окремі уваги заслуговують правові засади формування Українського національного

пантеону як одного з інструментів увічнення пам'яті осіб, які зробили визначний внесок у боротьбу за незалежність України. Варто підкреслити роль державних архівних установ у збереженні пам'яті про події агресії РФ проти України та створення Архіву Війни за Незалежність України.

Особливу увагу слід приділити Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (2025 р.). Закон визначає правові, організаційні та інституційні засади державної політики національної пам'яті, закріплює ключові поняття, зокрема «Війна за Незалежність України» та «місце пам'яті», а також визначає суб'єктів і механізми реалізації такої політики. Закон передбачає формування та реалізацію Державної стратегії відновлення та збереження національної пам'яті та посилює роль Українського інституту національної пам'яті у відповідній сфері. Освітні, наукові, культурні й архівні установи здійснюють свою діяльність з урахуванням засад державної політики національної пам'яті.

Завершуючи вивчення модуля, аспірантам слід оцінити, наскільки державна політика національної пам'яті відповідає принципам перехідного правосуддя та міжнародним стандартам меморіалізації. Особливу увагу доцільно приділити питанням участі постраждалих і громад у формуванні політики пам'яті, урахуванню різноманітного досвіду війни, забезпеченню інклюзивності меморіальних практик та недопущенню політизації пам'яті. Окремого аналізу потребує співвідношення меморіалізації з потребою збереження місць міжнародних злочинів, документів та інших доказів, що мають значення для реалізації права на правду та притягнення винних до відповідальності. Доцільно також розглянути роль архівів, музеїв та інших інституцій пам'яті у збереженні історичних свідчень про агресію РФ проти України.

Питання:

1. Меморіалізація як форма сатисфакції та гарантій неповторення: міжнародні стандарти; концепція меморіалізації як самостійного («п'ятого») стовпа перехідного правосуддя.
2. Положення проєкту Концепції 2020 р. щодо визнання та вшанування пам'яті постраждалих від збройного конфлікту, публічної фіксації порушень і збереження документів про події збройного конфлікту.
3. Становлення державної політики національної пам'яті в Україні: засудження тоталітарних режимів, доступ до архівів репресивних органів, вшанування захисників України.
4. Загальнонаціональна хвилина мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії РФ проти України та інші форми вшанування пам'яті загиблих.
5. Національне військове меморіальне кладовище та Український національний пантеон: правове регулювання.
6. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу»: понятійний апарат, суб'єкти, інструменти.
7. Засудження та заборона пропаганди російської імперської політики і деколонізація топонімії як складові державної політики національної пам'яті.
8. Архіви, документування та збереження місць вчинення злочинів у ході збройної агресії РФ як інструменти збереження пам'яті.
9. Участь постраждалих осіб і громад у процесах меморіалізації; урахування прав постраждалих осіб у діяльності публічних службовців.
10. Проблеми меморіалізації у світлі принципів перехідного правосуддя: ризик інструменталізації пам'яті, правова визначеність понять Закону 2025 р.

Рекомендована література: [9, 12, 15-18, 28, 30, 32, 41-43, 56, 59, 68, 69, 73-75, 78, 89, 90].

Модуль 5. Механізми гарантій неповторення, реінтеграція деокупованих територій

Гарантії неповторення як складова перехідного правосуддя: міжнародні стандарти, мета, зміст та межі застосування. Особливості забезпечення гарантій неповторення під час і після міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України.

Інституційні та законодавчі реформи, перевірка доброчесності посадових осіб в системі гарантій неповторення.

Положення проєкту Концепції 2020 р. щодо люстрації, вдосконалення законодавства, реформування органів державної влади, освіти у сфері прав людини, суспільного діалогу та реінтеграції.

Очищення влади в Україні: Закон України «Про очищення влади» (2014) та практика Європейського суду з прав людини.

Державна політика деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України: нормативне забезпечення та інституційний механізм.

Законодавчі та інституційні гарантії неповторення в умовах збройної агресії рф: ратифікація Римського статуту МКС та імплементаційні зміни, реформи у сфері верховенства права та протидії корупції в контексті європейської інтеграції.

Суспільний діалог і підготовка публічних службовців з питань перехідного правосуддя.

Проблеми забезпечення гарантій неповторення у світлі принципів перехідного правосуддя: відсутність цілісної державної політики перехідного правосуддя, співмірність люстраційних заходів, амністія та відповідальність за колабораційну діяльність у процесі реінтеграції, гарантії неповторення збройної агресії рф у міждержавному вимірі.

Методичні вказівки до вивчення модуля 5

Вивчення модуля доцільно розпочати з аналізу міжнародних стандартів гарантій неповторення як одного з ключових елементів перехідного правосуддя. Оновлений звіт принципів захисту і заохочення прав людини через боротьбу з безкарністю пов'язує гарантії неповторення насамперед з інституційними та законодавчими реформами, забезпеченням незалежності судової влади, демократичного цивільного контролю над сектором безпеки, перевіркою доброчесності посадових осіб та іншими заходами, спрямованими на недопущення повторення масових порушень прав людини. Важливе значення має також доповідь Спеціального доповідача ООН з питань сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодування та гарантій неповторення Пабло де Грейффа (2015 р.), у якій гарантії неповторення розглядаються як комплекс заходів, спрямованих на реформування державних інституцій, зміцнення громадянського суспільства та формування культури поваги до прав людини.

Аспірантам слід звернути увагу на особливості застосування гарантій неповторення в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України. Класична модель перехідного правосуддя формувалася переважно для ситуацій, коли джерелом масових порушень прав людини були державні органи або політичний режим самої держави. У таких випадках гарантії неповторення реалізуються переважно через внутрішні політичні, інституційні та правові реформи. В українському контексті основним джерелом міжнародно-протиправних діянь та міжнародних злочинів є зовнішня агресія рф, що зумовлює подвійний характер гарантій неповторення.

Внутрішній вимір цих процесів охоплює зміцнення верховенства права, підвищення інституційної спроможності та стійкості держави, реінтеграцію деокупованих територій, розвиток демократичного врядування, а також поглиблення суспільного діалогу й соціальної згуртованості.

Міжнародний вимір пов'язаний із забезпеченням відповідальності рф за агресію, наданням гарантій неповторення відповідно до права міжнародної відповідальності держав, а також формуванням міжнародних безпекових механізмів, здатних мінімізувати ризик повторення агресії. Водночас слід усвідомлювати, що реалізація міжнародного аспекту

гарантій неповторення значною мірою залежить від розвитку міжнародно-правових і політичних механізмів.

Міжнародні стандарти гарантій неповторення доцільно співвіднести з положеннями проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків, підготовленого у 2020 р. Документ визначав гарантії неповторення як систему заходів, спрямованих на недопущення нових порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. До таких заходів належали очищення влади з дотриманням принципів індивідуальної відповідальності та презумпції невинуватості, приведення законодавства України у відповідність до міжнародного права, ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду, реформа державних інституцій, розвиток освіти у сфері прав людини, підтримка суспільного діалогу та реалізація заходів реінтеграції.

Окрему увагу слід приділити нормативним та інституційним засадам деокупації і реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Важливе значення в цьому контексті мають Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (2021 р.), а також подальші рішення державних органів щодо деокупації, реінтеграції та відновлення тимчасово окупованих територій.

Окремий блок становлять законодавчі та інституційні гарантії неповторення в умовах агресії рф. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та подальша імплементація положень міжнародного кримінального права у законодавство України. Суттєвим чинником гарантій неповторення є також процес європейської інтеграції, який стимулює реформи у сфері верховенства права, правосуддя, належного врядування та протидії корупції.

Окремої уваги потребують спроби інституціоналізації державної політики перехідного правосуддя, зокрема через проєкт Концепції 2020 р. та проєкт Закону про засади державної політики перехідного періоду. Суспільний вимір гарантій неповторення охоплює розвиток суспільного діалогу, освіти у сфері прав людини, міжнародного гуманітарного права та підготовку публічних службовців з питань перехідного правосуддя.

Завершуючи вивчення модуля, аспірантам слід оцінити наявні механізми гарантій неповторення крізь призму принципів перехідного правосуддя. Предметом аналізу мають стати питання формування цілісної державної політики перехідного правосуддя, забезпечення пропорційності й індивідуалізації люстраційних заходів, співвідношення реінтеграції деокупованих територій із кримінальною відповідальністю та можливими механізмами амністії, а також роль суспільного діалогу. Окремо доцільно проаналізувати перспективи забезпечення гарантій неповторення агресії рф у міждержавному вимірі, зокрема через механізми міжнародної відповідальності, кримінального переслідування осіб, винних у міжнародних злочинах, та розвиток міжнародних безпекових гарантій.

Питання:

1. Гарантії неповторення як елемент перехідного правосуддя: поняття, мета, міжнародні стандарти та концептуальна рамка П. де Грейффа.
2. Запевнення та гарантії неповторення у праві міжнародної відповідальності держав.
3. Особливості забезпечення гарантій неповторення в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України: внутрішній і міжнародний виміри.
4. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (2020 р.) щодо гарантій неповторення порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права.
5. Очищення влади (люстрація) як механізм гарантій неповторення.

6. Державна політика деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України: нормативно-правове забезпечення та інституційний механізм.
7. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду, реформи у сфері верховенства права та протидії корупції як законодавчі та інституційні гарантії неповторення.
8. Формування державної політики перехідного правосуддя в Україні: проєкт Концепції 2020 р. та законопроект про засади державної політики перехідного періоду.
9. Суспільний діалог, освіта у сфері прав людини та підготовка публічних службовців з питань перехідного правосуддя як складові гарантій неповторення.
10. Проблеми реалізації гарантій неповторення у світлі принципів перехідного правосуддя.

Рекомендована література: [3, 14, 19, 21, 24, 26, 29, 30, 32, 34, 41, 45, 50, 51, 55, 57, 58, 65, 84, 103].

5. САМОСТІЙНА РОБОТА

Найменування модулів	Кіл-ть годин
Заліковий модуль № 1. Сутність та практика застосування концепції перехідного правосуддя	21
Модуль 1. Сутність, генеза та джерела концепції перехідного правосуддя	6
Модуль 2. Моделі та практика застосування концепції перехідного правосуддя	7
Модуль 3. Елементи, механізми та наскрізні виміри перехідного правосуддя	8
Заліковий модуль № 2. Загальні засади впровадження перехідного правосуддя в Україні	13
Модуль 1. Передумови, етапи та особливості впровадження перехідного правосуддя в Україні	4
Модуль 2. Нормативно-правові та інституційні засади впровадження перехідного правосуддя в Україні в умовах агресії російської федерації	9
Заліковий модуль № 3. Напрями та механізми впровадження принципів перехідного правосуддя в Україні	50
Модуль 1. Механізми реалізації права на правду та захисту постраждалих осіб	9
Модуль 2. Механізми відшкодування шкоди, завданої агресією рф	9
Модуль 3. Механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та їх документування, відповідальність за колабораційну діяльність	11
Модуль 4. Механізми меморіалізації та збереження пам'яті про Війну за Незалежність України	9
Модуль 5. Механізми гарантій неповторення, реінтеграція деокупованих територій	12
Всього годин:	84

6. РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНОВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Успішність аспіранта з вивчення дисципліни «Теоретико-правові засади перехідного правосуддя» оцінюється за семестровим рейтингом. Сума набраних рейтингових балів при семестровому контролі переводиться в оцінки за системою оцінювання ECTS (європейська система оцінювання), що передбачає семибальну шкалу **A, B, C, D, E, F_x, F** оцінок.

Рейтинг аспіранта формується поступово протягом семестра на підставі оцінювання знань, які він отримав з дисципліни «Теоретико-правові засади перехідного правосуддя». Оцінювання проводиться за критерієм правильності та повноти, логіки та системності розкриття відповідної теми. Даний рейтинг складається з балів, що він отримує за:

- а). відповіді на практичних заняттях, включаючи тематичні доповіді за відповідними темами;
- б). самостійну роботу;
- в). відповідь на заліку.

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання:

1. Робота на практичних заняттях

Формою перевірки рівня підготовленості аспірантів під час практичних занять згідно тем робочої навчальної програми є:

- оцінювання знань аспірантів на практичних заняттях;
- оцінювання виконаних завдань у процесі самостійної роботи аспірантів.

Критерії оцінювання:

15 – високий (поглиблений) рівень підготовки з питань практичного заняття, підготовка доповідей та повідомлень. Вміння працювати групами, аналізувати відповідні законодавчі акти та практично вирішувати ситуаційні завдання;

10 – добрий рівень підготовки. Вміння аналізувати;

5 – задовільний рівень підготовки. Недостатній рівень засвоєння матеріалу, обмеження знань виключно інформацією підручника;

2 – незадовільний рівень підготовки. Дуже низький рівень засвоєння знань, відсутня ініціатива в обговоренні питань практичного заняття;

1 – незадовільний рівень підготовки. Відсутність знань з пройденого матеріалу, повна пасивність на практичних заняттях.

Розмір шкали рейтингу **R = 100 балів**.

Розмір стартової шкали **R_C = 40 балів**.

Рейтингова шкала з дисципліни складає $R = R_C + R_E = 40 + 60 = 100$ балів.

Умови допуску до заліку: стартовий рейтинг $R_C > 40$ балів.

Критерії залікового оцінювання: виходячи з розміру шкали $R_E = 60$.

Переведення значення рейтингових оцінок в європейську систему оцінювання (ECTS) і традиційні оцінки для внесення їх до екзаменаційної (залікової) відомості та залікової книжки здійснюється відповідно до таблиці:

Таблиця переведення рейтингової оцінки з навчальної дисципліни RD

RD = RC + RE	Оцінка ECTS	Оцінка ECTS	Традиційна залікова оцінка
RD = 95 - 100	A	Відмінно	Зараховано
RD = 85 - 94	B	Дуже добре	
RD = 75 - 84	C	Добре	
RD = 65 - 74	D	Задовільно	
RD = 60 - 64	E	Достатньо	
RD = менш ніж 60	F _x	Незадовільно	Незараховано
RC < 40%	F	Недопущено	Недопущено

Приклад для заліку

Поточне тестування та самостійна робота		Сума балів
Практичне заняття	Залік	
40	60	100

7. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття, сутність і завдання перехідного правосуддя.
2. Термінологічні підходи до перекладу та використання концепції *transitional justice* в українській науці, законодавстві та практиці.
3. Історичні передумови виникнення та розвитку концепції перехідного правосуддя.
4. Наукові підходи до генези перехідного правосуддя (Дж. Ельстер, Р. Тейтель, П. Артур, Н. Крітц).
5. Інституціоналізація концепції перехідного правосуддя в системі ООН. Принципи боротьби з безкарністю Л. Жуане та Д. Орендліхер.
6. Міжнародно-правові джерела перехідного правосуддя.
7. Мета, принципи та права, на яких ґрунтується перехідне правосуддя.
8. Основні дилеми перехідного правосуддя: мир і справедливість; правда і правосуддя.
9. Перехідне правосуддя в Аргентині та Чилі.
10. Перехідне правосуддя у Південно-Африканській Республіці.
11. Перехідне правосуддя в посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи.
12. Перехідне правосуддя в державах колишньої Югославії.
13. Перехідне правосуддя в Руанді.
14. Перехідне правосуддя в Сьєрра-леоне та Камбоджі.
15. Перехідне правосуддя в Колумбії.
16. Перехідне правосуддя у Східному Тиморі.
17. Застосування заходів перехідного правосуддя до завершення збройного конфлікту: приклад Сирії.
18. Регіональні рамки перехідного правосуддя (Європейський Союз, Рада Європи, Африканський Союз).
19. Практика Європейського суду з прав людини та Міжамериканського суду з прав людини щодо механізмів перехідного правосуддя.
20. Основні елементи перехідного правосуддя та їх взаємодоповнюваність.
21. Притягнення до відповідальності як елемент перехідного правосуддя: обов'язок держав розслідувати та переслідувати осіб, відповідальних за міжнародні злочини; принцип комплементарності юрисдикції МКС; співвідношення міжнародних, гібридних і національних механізмів правосуддя.
22. Амністія в перехідному правосудді та її межі.
23. Право на правду та комісії правди: поняття, функції та особливості мандату.
24. Поняття постраждалої особи та форми репарацій за Основними принципами та керівними положеннями ООН щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди (2005 р.).
25. Гарантії неповторення як елемент перехідного правосуддя: поняття, мета, міжнародні стандарти, концептуальна рамка П. Де Грейффа.
26. Наскрізнні виміри перехідного правосуддя: підхід, орієнтований на постраждалих, гендерний підхід та права дитини.
27. Еволюція застосування елементів перехідного правосуддя в Україні.
28. Подолання наслідків тоталітарного минулого в Україні: реабілітація жертв політичних репресій, засудження тоталітарних режимів, відкриття доступу до архівів репресивних органів.
29. Елементи перехідного правосуддя після Революції Гідності.
30. Особливості застосування перехідного правосуддя в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України.
31. Поширені міфи щодо перехідного правосуддя для України та аргументи на користь комплексної державної політики перехідного правосуддя.
32. Перехідне правосуддя в контексті європейської інтеграції України.

33. Конституційні засади та міжнародно-правові зобов'язання України у сфері перехідного правосуддя.
34. Міжнародні моніторингові механізми щодо України: мандати, функції та значення для реалізації елементів перехідного правосуддя.
35. Елементи перехідного правосуддя в чинному законодавстві України.
36. Проєкт Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків (2020 р.) і законопроєкти з питань державної політики перехідного періоду.
37. Інституційне забезпечення перехідного правосуддя в Україні.
38. Роль організацій громадянського суспільства у формуванні моделі перехідного правосуддя для України.
39. Право на правду постраждалих від агресії рф проти України та суспільства: індивідуальний і колективний виміри.
40. Поняття постраждалої особи та підхід, орієнтований на постраждалих, у законодавстві та практиці України.
41. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків 2020 р. щодо визнання осіб постраждалими від збройного конфлікту, державних реєстрів та механізму встановлення правди.
42. Категорійний підхід до захисту осіб, які постраждали внаслідок агресії рф проти України: мешканці тимчасово окупованих територій, внутрішньо переміщені особи та діти.
43. Правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок агресії рф проти України, і членів їхніх сімей.
44. Право членів сімей знати долю зниклих безвісти осіб: механізми встановлення долі зниклих, полонених, депортованих і примусово переміщених осіб та повернення українських дітей.
45. Правовий статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією рф проти України, та невідкладні проміжні репарації.
46. Архіви та матеріали документування міжнародних злочинів як основа для формування механізму встановлення правди.
47. Проблеми реалізації права на правду та захисту постраждалих у світлі принципів перехідного правосуддя.
48. Право на відшкодування шкоди, завданої агресією рф проти України.
49. Розмежування репарацій, компенсації, соціальної допомоги та соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок агресії рф проти України.
50. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків 2020 р. щодо відновлення порушених прав, обліку постраждалих осіб і завданої шкоди, компенсації та заходів сатисфакції.
51. Відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок агресії рф проти України до початку повномасштабного вторгнення: стан правового регулювання та основні проблеми.
52. Міжнародний компенсаційний механізм для України: резолюція ГА ООН es-11/5, Реєстр збитків для України, Міжнародна компенсаційна комісія та Компенсаційний фонд.
53. Використання знерухомлених активів рф та стягнення в дохід держави активів осіб, пов'язаних з агресією проти України, для цілей відшкодування шкоди та репарацій.
54. Компенсація за пошкоджене та знищене внаслідок агресії рф проти України нерухоме майно (програма «Відновлення»).
55. Позови до рф у національних судах України.
56. Соціальні виплати, заходи підтримки та невідкладні проміжні репарації окремим категоріям осіб, які постраждали внаслідок агресії рф проти України.

57. Проблеми забезпечення права на відшкодування шкоди у світлі принципів перехідного правосуддя: координація міжнародних і національних механізмів, запобігання подвійному відшкодуванню, забезпечення рівності постраждалих та перспективи формування комплексної системи репарацій.
58. Міжнародні стандарти документування міжнародних злочинів: Берклійський протокол, Кодекс Мурад, настанови Євроюсту та МКС.
59. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків 2020 р. щодо документування порушень, ефективного розслідування, захисту потерпілих і свідків та амністії.
60. Становлення національної системи притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії РФ проти України.
61. Імплементация міжнародного кримінального права в законодавство України: ратифікація Римського статуту МКС та зміни до КК і КПК України.
62. Міжнародні механізми притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в контексті агресії РФ проти України.
63. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: правові засади створення, юрисдикція та співвідношення з іншими міжнародними механізмами правосуддя.
64. Документування міжнародних злочинів і грубих порушень прав людини: роль Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, Незалежної міжнародної комісії з розслідування щодо України, механізму ОБСЄ, неурядових організацій та їх коаліцій.
65. Відповідальність за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору.
66. Проблеми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини у світлі принципів перехідного правосуддя.
67. Меморіалізація як форма сатисфакції, реалізації права на правду та гарантій неповторення: міжнародні стандарти та сучасні концептуальні підходи.
68. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків 2020 р. щодо вшанування пам'яті постраждалих, публічної фіксації порушень та збереження документів про події збройного конфлікту.
69. Державна політика національної пам'яті в Україні: вшанування захисників України та роль Українського Інституту національної пам'яті.
70. Загальнонаціональна Хвилина мовчання та інші форми вшанування пам'яті загиблих внаслідок агресії РФ проти України.
71. Національне військове меморіальне кладовище та Український Національний Пантеон: правові засади створення та функціонування.
72. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті українського народу»: принципи, суб'єкти та інструменти реалізації.
73. Засудження та заборона пропаганди російської імперської політики та деколонізація публічного простору як складові політики національної пам'яті.
74. Збереження місць вчинення міжнародних злочинів як доказів і місць пам'яті.
75. Участь постраждалих осіб і громад у процесах меморіалізації та врахування прав постраждалих у діяльності органів публічної влади.
76. Проблеми меморіалізації у світлі принципів перехідного правосуддя: інклюзивність, ризики політизації та інструменталізації пам'яті.
77. Запевнення та гарантії неповторення у праві міжнародної відповідальності держав.
78. Особливості забезпечення гарантій неповторення в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України.
79. Положення проєкту Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків 2020 р. щодо гарантій неповторення порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права.

80. Державна політика деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України: нормативно-правове забезпечення та інституційний механізм.
81. Реформи у сфері верховенства права, правосуддя, європейська інтеграція та протидія корупції як інституційні гарантії неповторення.
82. Суспільний діалог, освіта у сфері прав людини та підготовка публічних службовців з питань перехідного правосуддя як складові гарантій неповторення.
83. Проблеми реалізації гарантій неповторення у світлі принципів перехідного правосуддя.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

НОРМАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ТА МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

1. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Міжнародний документ від 09.12.1948. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Конвенція про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України : підписана 16.12.2025 у м. Гаага ; ратифікована Верховною Радою України 30.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003-25#Text
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : Міжнародний документ від 20.12.2006. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
9. Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/147 від 16.12.2005. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>
kononline.ua/documents/show/257643_257708
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
11. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>
12. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 09.04.2015 № 316-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>.
13. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
14. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
15. Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1432022-41729>.
16. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>.
17. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

18. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.

19. Про Заяву Верховної Ради України про пріоритетні напрями державної політики України в сфері деокупації, реінтеграції і відновлення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : Постанова Верховної Ради України від 23.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3333-20#Text>

20. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>.

21. Про очищення влади : Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>.

22. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України (законопроект № 10132 ; набрав чинності 18.06.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text>

23. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>.

24. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

25. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 № 962-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>.

26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» : Указ Президента України від 24.03.2021 № 117/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text>.

27. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>.

28. Про Український національний пантеон : Закон України від 01.07.2026 № 4926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4926-20#Text>.

29. Проект Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» (розробник – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2021). URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-zasady-derzavnoyi-polityky-perekhidnoho-periodu> .

30. Проект Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків : підготовлений робочою групою з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з питань правової реформи (2020). URL: <https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Conception.pdf> .

31. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

32. Типова загальна короткострокова програма підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування «Правосуддя перехідного періоду в професійній діяльності публічних службовців: практичний вимір» (шифр ТЗК/2025/002). Національне агентство України з питань державної служби, 2025.

33. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України : підписана 25.06.2025 у м. Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25

34. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts : International Law Commission, 2001 (annexed to UN General Assembly Resolution 56/83 of 12 December 2001). UN Doc. A/RES/56/83. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/56/83>.

35. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power : UN General Assembly Resolution 40/34 of 29 November 1985. UN Doc. A/RES/40/34. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/40/34>.

36. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine : UN General Assembly Resolution ES-11/5 of 14 November 2022. UN Doc. A/RES/ES-11/5. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/ES-11/5>.

37. Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice. March 2010. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/682111>

38. Human rights and transitional justice : Human Rights Council Resolution 12/11 of 1 October 2009. UN Doc. A/HRC/RES/12/11. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/RES/12/11>.

39. International legal standards underpinning the pillars of transitional justice : Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli. UN Doc. A/HRC/54/24. 2023. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/54/24>.

40. Joinet L. Question of the impunity of perpetrators of human rights violations (civil and political) : Final report. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1. 1997. URL: <https://undocs.org/en/E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1>.

41. Orentlicher D. Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity. UN Doc. E/CN.4/2005/102/Add.1. 8 February 2005. URL: <https://undocs.org/en/E/CN.4/2005/102/Add.1>.

42. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Farida Shaheed : Memorialization processes. UN Doc. A/HRC/25/49. 2014. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/25/49>.

43. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli : Memorialization processes in the context of serious violations of human rights and international humanitarian law: the fifth pillar of transitional justice. UN Doc. A/HRC/45/45. 2020. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/45/45>.

44. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff. UN Doc. A/HRC/21/46. 9 August 2012. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/21/46>.

45. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff. UN Doc. A/HRC/30/42. 2015. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/30/42>.

46. Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine : Committee of Ministers of the Council of Europe, 12 May 2023. URL: <https://rd4u.coe.int/documents>.

47. Right to the truth : Human Rights Council Resolution 12/12 of 1 October 2009. UN Doc. A/HRC/RES/12/12. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/RES/12/12>.

48. Right to the truth : UN General Assembly Resolution 68/165 of 18 December 2013. UN Doc. A/RES/68/165. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/68/165>.

49. Situation of human rights in Ukraine stemming from the Russian aggression : Human Rights Council Resolution 49/1 of 4 March 2022. UN Doc. A/HRC/RES/49/1. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/RES/49/1>.

50. Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence : Approach to the mandate and areas of engagement with the General Assembly. UN Doc. A/79/180. 18 July 2024. URL: <https://undocs.org/en/A/79/180>.

51. The EU's Policy Framework on support to transitional justice. 16 November 2015. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/policy-framework-support-transitional-justice_en.

52. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies : Report of the Secretary-General. UN Doc. S/2004/616. 23 August 2004. URL: <https://undocs.org/en/S/2004/616>.

53. Transitional Justice Policy. African Union. Adopted February 2019. URL: https://au.int/sites/default/files/documents/36541-doc-au_tj_policy_eng_web.pdf.

Монографії, підручники, навчальні посібники, статті, аналітичні

звіти

54. 100 складних питань з міжнародного гуманітарного права та прості відповіді на них : довідник для журналістів / за ред. Т. Короткого ; авт. кол.: Т. Короткий, М. Доценко, І. Заворотько, В. Лисик, І. Назарчук, М. Пашковський, Н. Хендель, Р. Єделєв ; Центр прав людини «ZMINA». 2-ге вид., перероб. і доп. Київ ; Одеса : Фенікс, 2025. 268 с. URL: <https://zmina.ua/publication/dovidnyk-dlya-zhurnalistiv-100-skladnyh-pytan-z-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-ta-prosti-vidpovid-na-nyh/>.

55. Амністія та люстрація: механізми перехідного правосуддя для майбутнього України. Огляд міжнародної практики та національного законодавства : наук.-практ. вид. / Мартиненко О. А., Семьоркіна О. М. Київ, 2020. 84 с.

56. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред. А. П. Бущенко, М. М. Гнатівського. Київ : РУМЕС, 2017. 592 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Tekst-monohrafiyi-perehidne-pravosuddya.pdf>

57. Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції : наук.-практ. вид. Київ, 2020. 60 с. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/DIALOGUE-in-the-Model-of-Transitional-Justice-study-2020.pdf>

58. Бусол К. Міфи та шляхи вперед: перехідне правосуддя для України. Резюме. Міжнародний центр перехідного правосуддя (ICTJ), березень 2026. URL: www.ictj.org. URL: <https://www.ictj.org/latest-news/myths-and-ways-forward-ukraine-interview-ictj%E2%80%99s-kateryna-busol>

59. Воєнні злочини проти архівів : аналітичний звіт за результатами проекту «Минуле заради майбутнього: відповідальність за воєнні злочини проти архівів» / М. Пашковський, Т. Короткий, Н. Хендель, М. Польовий, Д. Рабомізо, А. Полухіна, Т. Познякевич ; за ред. М. Пашковського ; ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень». Київ–Одеса, 2025. 100 с.

60. Екоцид: виникнення, розвиток, відповідальність / Т. Короткий, О. Мацько, М. Попов, Н. Хендель ; ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень». Одеса, 2026. 50 с.

61. Жидков В. На шляху до правосуддя перехідного періоду. Київ : УГСПЛ, 2023. URL: https://old.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/PPravosuddya_A4.pdf.

62. Кориневич А., Короткий Т. Міжнародні механізми відповідальності за злочин агресії та інші найтяжчі міжнародні злочини. Трансформація військового права в умовах сучасних викликів і загроз : зб. матеріалів Міжвідомч. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 черв. 2026 р.) / упоряд.: П. П. Богуцький, А. Р. Крусян, О. В. Лебединська, М. А. Микитюк. Київ ; Одеса, 2026. С. 102–107.

63. Кориневич А., Короткий Т. Перехідне правосуддя для України: Per aspera ad astra. Право України. 2020. № 12. С. 129–149. URL: https://www.researchgate.net/publication/349489788_Perehidne_pravosudda_dla_Ukraini_Per_Aspira_ad_Astra

64. Кориневич А., Короткий Т., Пашковський М. Політико-правові аспекти створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Український часопис міжнародного права. 2024. № 1. С. 20–31. <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.20-31>. URL: <https://www.jusintergentes.com.ua/images/2024/1/Tribunal.pdf>.

65. Культура й практика викладання перехідного правосуддя для публічних службовців / О. Семьоркіна та ін. ; УГСПЛ, Вища школа публічного управління. 2026. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2026/02/Culture_web-1.pdf.

66. Міжнародна організація з міграції (МОМ) в Україні. Попередні рамки комплексних репарацій. 2025. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini>

67. Модельна навчальна програма з перехідного правосуддя для здобувачів вищої освіти галузі знань Д8 «Право» (спеціальністю 081 «Право») / Хендель Н., Короткий Т., Борщук Х., Рабомізо Д. ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень», 2026 р.; підготовлено в межах проекту «Імплементация перехідного правосуддя в Україні: від концепції до практики» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

68. Назаренко К. Минуле заради майбутнього: про роль архівів у збереженні пам'яті про події та наслідки війни : інтерв'ю з Т. Коротким, Н. Хендель. Центр прав людини «ZMINA». 08.05.2025. URL: <https://zmina.info/articles/mynule-zarady-majbutnogo-pro-rol-arhiviv-u-zberezhenni-pamyati-pro-podiyi-ta-naslidky-vijny/>.

69. Роль архівів у процесах перехідного правосуддя : аналітичний звіт за результатами проекту «Минуле заради майбутнього: відповідальність за воєнні злочини проти архівів» / Т. Короткий, М. Пашковський, Н. Хендель, Х. Борщук ; за ред. Н. Хендель ; ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень». Київ–Одеса, 2025. 40 с.

70. Сатохіна Н. І. Досвід комісії правди і примирення. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. Київ, 2017. С. 88–102. URL: https://www.academia.edu/34800546/%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%96%D0%B7_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%8F_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%D1%83_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F

71. Філатов В. В. Історичні аспекти становлення концепції перехідного правосуддя в теорії міжнародного права. Нове українське право. 2022. Вип. 3. С. 221–226. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/305>

72. Філатов В. Перехідне правосуддя: теорія, практика та перспективи для України. Правозахисна група «СІЧ», 2025. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2025/04/Perekhidne-pravosuddia-teoriiia-praktyka-ta-perspektyvy-SICH.pdf>.

73. Хендель Н., Маріано Р. Меморіал Брумадіньо: місце, де архітектура зустрічається з пам'яттю. LB.ua. 25.11.2025. URL: https://lb.ua/culture/2025/11/25/708441_memorial_brumadinyu_mistse_de.html.

74. Хендель Н., Шевченко Т., Борщук Х. Архіви як інструменти перехідного правосуддя: порівняльний аналіз національних практик. Український часопис міжнародного права. 2026. № 2. С. 39–58.

75. Хромов А., Шевченко Т., Короткий Т. Збереження задокументованих подій Війни за Незалежність України: об'єднуюча роль Державної архівної служби України. Юридична газета. 09.09.2025. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/zberezhennya-zadokumentovanih-podiy-viyni-za-nezalezhnist-ukrayini-obednuyuucha-rol-derzhavnoyi-arhiv.html>.

76. Шамраєва В. М. Перехідне правосуддя: еволюція, принципи, механізми реалізації. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2025. Вип. 40. С. 302–310. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/27935/25211>.

77. Arthur P. How “Transitions” Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice. Human Rights Quarterly. 2009. Vol. 31, No. 2. P. 321–367. URL: <https://www.jstor.org/stable/20486755>

78. Bazhenova H. Changes on Ukraine's Historical Front: The Law on State Policy of National Memory. IES Commentaries. 2025. No. 1423 (163/2025). URL: <https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2025/12/ies-commentaries-1423-163-2025.pdf>.

79. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. New York ; Geneva : OHCHR ; Human Rights Center, UC Berkeley School of Law, 2020. HR/PUB/20/2. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3973652>.

80. Busol K. Reparations for Atrocity Victims in Ukraine: Survivors' Aspirations and the Emerging Legal Framework. Cambridge Journal of Law, Politics, and Art. 2024. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/33630>.

81. De Greiff P. Theorizing Transitional Justice. Transitional Justice / M. S. Williams, R. Nagy, J. Elster (eds.). New York : New York University Press, 2012. P. 31–77. URL: <https://www.jstor.org/stable/24220123>

82. Documenting international crimes and human rights violations for criminal accountability purposes: Guidelines for civil society organisations / Eurojust, International Criminal Court. 2022. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/documenting-international-crimes-and-human-rights-violations>.

83. Elster J. Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 298 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/closing-the-books/71E161236A9CD804C87F811FB4867663>

84. From Justice for the Past to Peace and Inclusion for the Future: A Development Approach to Transitional Justice. Lessons Learned from UNDP Policy and Practice. UNDP, 2020. URL: <https://www.undp.org/publications/justice-past-peace-and-inclusion-future-development-approach-transitional-justice>

85. Global Code of Conduct for Gathering and Using Information about Systematic and Conflict-Related Sexual Violence (Murad Code). 13 April 2022. URL: <https://www.muradcode.com/murad-code>.

86. Haider H. Transitional justice: Topic guide. Birmingham : GSDRC, University of Birmingham, 2016. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/58580172e5274a13030000ea/TransitionalJustice_GSDRC.pdf.

87. Hayner P. Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions. Routledge, 2002. URL: <https://archive.org/details/unspeakabletruth0000hayn>

88. Hendel N., Korotkyi T., Melnyk S. Last three years without serious consequence: Overview of the nature and challenges of Russia's war against Ukraine under the international law perspective. Part I. International Center for the Treatment of Violence. 03.02.2025. URL: <https://tratamientoviencias.com/en/overview-of-the-nature-and-challenges-of-russia-war-against-ukraine-the-international-law-perspective-2/>.

89. Korynevych A., Korotkyi T., Hendel N. Destruction of Ukrainian Cultural Heritage. Nuremberg Principles and Ukraine: The Contemporary Challenges to Peace, Security, and Justice. Bloomsbury Publishing, 2025. P. 423–460.

90. Minow M. Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence. Boston : Beacon Press, 1998 . URL: <https://archive.org/details/betweenvengeance0000mino>

91. Mutua M. What Is the Future of Transitional Justice? International Journal of Transitional Justice. 2015. Vol. 9, Issue 1. P. 1–9. <https://doi.org/10.1093/ijtj/iju032>.

92. REDRESS. Advancing Reparation for Victims in Ukraine : Briefing Note. June 2026. URL: <https://redress.org/storage/2026/06/REDRESS-Briefing-Note-Advancing-Reparation-for-Victims-in-Ukraine.pdf>.

93. Teitel R. Transitional Justice Genealogy. Harvard Human Rights Journal. 2003. Vol. 16. P. 69–94. URL:

https://www.academia.edu/70877161/Transitional_Justice_Genealogy_Symposium_Human_Rights_in_Transition

94. Teitel R. Transitional Justice. Oxford : Oxford University Press, 2000. URL: <https://academic.oup.com/book/50675>

95. Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes / N. J. Kritz (ed.). Washington : United States Institute of Peace Press, 1995. URL: <https://archive.org/details/transitionaljust0000neil/page/n5/mode/2up>

Офіційні повідомлення, звіти та аналітичні матеріали

96. Грошова допомога для постраждалих від сексуального насильства, вчиненого військовослужбовцями росії. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 19.06.2024. URL: https://ombudsman.gov.ua/en/news_details/groshova-dopomoga-dlya-postrazhdalih-vid-seksualnogo-nasilstva-vchinenogo-vijskovosluzhbovcyami-rosiyi.

97. ОГП назвав кількість окупантів, засуджених за воєнні злочини: більшість – заочно. LIGA.net. 08.11.2025. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/ohp-nazvav-kilkist-okupantiv-zasudzhenykh-za-voieni-zlochyny-bilshist-zaочно>.

98. ОГП реорганізовує «Департамент війни» в умовах бойових дій. Українська правда. 24.05.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/24/7348333/>.

99. Погрібний С. Огляд національної судової практики щодо відшкодування шкоди, завданої війною : презентація. XII Міжнародний форум з практики ЄСПЛ. Київ, 30.10.2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Shkoda_zavd_war.pdf.

100. Про намір приєднатися до Спецтрибуналу щодо агресії РФ офіційно заявили 36 країн та ЄС. LB.ua. 15.05.2026. URL: https://lb.ua/society/2026/05/15/738514_pro_namir_priiednatisya.html.

101.[Про результати ініціативи Bring Kids Back UA]. АрміяInform. 30.04.2026. URL: <https://armyinform.com.ua/2026/04/30/ponad-2100-ditej-povernulysya-dodomu-prezydent-rozpoviv-pro-rezultaty-inicziatyvy-bring-kids-back-ua/>.

102.[Про результати роботи Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими]. АрміяInform. 11.03.2026. URL: <https://armyinform.com.ua/2026/03/11/zachotyry-roky-z-rosijskogo-polonu-vyzvoleno-8050-ukrayincziv-koordshtab/>.

103.[Про реорганізацію міністерств]. Суспільне. 21.07.2025. URL: <https://suspilne.media/1071601-urad-pereformatovue-ministerstva-novi-nazvi-likvidacii-ta-peredaca-funkcij/>.

104.[Про стан ратифікації Конвенції про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України]. Інтерфакс-Україна. 04.08.2026. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1190694.html>.

105. Результати роботи програми «Відновлення» станом на ранок 10 березня 2026 року. URL: <https://mininfra.gov.ua/news/rezultaty-roboty-prohramy-ievidnovlennia-stanom-na-ranok-10-bereznia-2026>.

106. Свідки воєнних злочинів та потерпілі від війни отримують комплексну та кваліфіковану допомогу, – генпрокурор. LB.ua. 13.04.2023. URL: https://lb.ua/society/2023/04/13/551875_svidki_voiennih_zlochiv_poterpili.html.

107. Скількох українців вважають зниклими безвісти через війну? Дані від Уповноваженого. Українська правда. Життя. 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilkoh-lyudey-v-ukrajini-vvazhayut-zniklimi-bezvisti-statistika-307827/>.

108. Benedek W., Bílková V., Sassóli M. Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity committed in Ukraine since 24 February 2022. OSCE. ODIHR.GAL/26/22/Rev.1. 13 April 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf>.

109. Register of Damage for Ukraine opens all 43 categories of claims for submission: Sergii Koretskyi. Government of Ukraine. 30.09.2026. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/mizhnarodnyi-reiestr-zbytkiv-vidkryv-dlia-podannia-vsi-43-katehorii-zaiav-serhii-koretskyi>.

110. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. UN Doc. A/HRC/52/62. 2023. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/52/62>.

Інформаційні ресурси

111. Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int>.

112. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. URL: <https://ppu.gov.ua>.

113. Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (RD4U). URL: <https://rd4u.coe.int>.

114. Спеціальний доповідач ООН з питань сприяння встановленню істини, правосуддя, відшкодування шкоди та гарантій неповторення. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-truth-justice-reparation-and-non-recurrence>.

115. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua>.

116. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.info>.

117. International Center for Transitional Justice (ICTJ). URL: <https://www.ictj.org>.

118. International Journal of Transitional Justice. URL: <https://academic.oup.com/ijtj>.